Ouderen en de bibliotheek

Een kwalitatief onderzoek onder 75-plussers

Ouderen en de bibliotheek

Een kwalitatief onderzoek onder 75-plussers

Koninklijke Bibliotheek
Nationale bibliotheek van Nederland

Inleiding 7

1. Methoden 9

2. Cijfers over ouderen 13
- Leeftijd en sekse 13
  - Vergrijzing over 25 jaar 15
- Opleidingsniveau en inkomen 15
  - Inkomen 17
- Wonen en burgerlijke staat 19
- Gezondheid, kwetsbaarheid, eenzaamheid en welzijn 19
- Lidmaatschap bibliotheek 20
- Mediagebruik 22
- Een totaalbeeld 24

3. Ouderen en de bibliotheek: wat is er al bekend? 27
- Aandacht voor ouderen 27
- Karakterisering van de doelgroep 28
- Bibliotheekdiensten 30
- 75-plussers in onderzoek 30

4. Beeld en belang van de bibliotheek 33
- Herinneringen 33
- De bibliotheek nu 34
- Gewoon binnenlopen 34
- De digitaliserende bibliotheek 36
- Algemeen belang van de bibliotheek 37
- Persoonlijk belang 40
- Sluitende bibliotheken 41

5. Bibliotheekgebruik van ouderen 45
- Lezen en kennismaken met literatuur 45
  - Lenen en lezen 45
  - Leesontwikkeling 47
  - Leesclub 48
  - Voorlezen in de bibliotheek 48
  - Boek-aan-huisdienst 48
  - Kranten/tijdschriften 49
  - E-reader 51
- Ontwikkeling en educatie 52
  - Cursussen 52
- Ontmoeting en debat 52
  - Sociale contacten, gezelligheid en tijdverdrijf 52
- Kunst en cultuur 54
  - Exposities 54
- Kennis en informatie 54
  - Lezingen 54
  - Folders 55

6. Waarom ouderen geen of weinig gebruikmaken van de bibliotheek 57
- Onbekendheid 57
- Niet of weinig lezen 58
- Geen tijd 59
- Financiële redenen 60
- Genoeg boeken en alternatieven 61
- Opzeggen vanwege internet 63
- Opleiding en sociale klasse 63

7. Leeftijdgerelateerde drempels en belemmeringen 67
- Lichamelijke beperkingen 67
- Concentratie en geheugen 68
- Verdeling energie en activiteiten 69
- Mobiliteit en vervoer 70
- Verzadiging en interesse 72

8. Tips en ideeën van ouderen 75
- Reclame maken 75
- Eropuit en presentaties geven 78
- Stimulans nodig 80
- Bibliotheekinrichting 81

9. Samenvatting en conclusie 83
- Leesgedrag 84
- Betekenis van de bibliotheek 84
- Gebruikers en bezoekers van de bibliotheek 84
- Niet-gebruikers 84
- Fysieke beperkingen 85
- Onbekendheid en reclame maken 85

Literatuur 88

Lijst van geïnterviewden 90

Colofon 92

Inleiding

Nederland heeft 2,9 miljoen 65-plussers en telt ruim 1,2 miljoen mensen van 75 jaar en ouder. Bovendien gaat de groep ouderen de komende jaren sterk toenemen. Omdat de groep groeit, staan ouderen steeds meer in de belangstelling bij culturele instellingen. Als doelgroep van bibliotheken komen ouderen ook meer in de spotlights. Er blijkt echter weinig bekend te zijn over deze doelgroep en hun relatie met de bibliotheek. Veel onderzoek richt zich namelijk op de veel grotere groep van 65-plussers. De groep 75-plussers onderscheidt zich echter duidelijk van de groep 65-plussers. De Koninklijke Bibliotheek heeft onderzoekers Ingrid Meijering en Marion Duimel van Stichting GetOud gevraagd om de doelgroep van 75-plussers nader te bestuderen en hun wensen en gebruik van de bibliotheek nader in kaart te brengen. De resultaten van dit onderzoek moeten bijdragen aan een beter beeld van deze generatie en bibliotheken beter in staat stellen hun diensten en activiteiten zo vorm geven dat ze optimaal aansluiten bij de wensen van deze doelgroep.

Wij willen de ouderen, leden van de klankbordgroep ouderen en de bibliothecarissen die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit onderzoek graag bedanken voor hun inzet en enthousiasme.

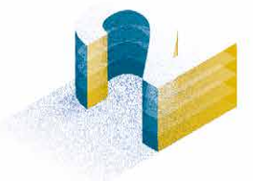

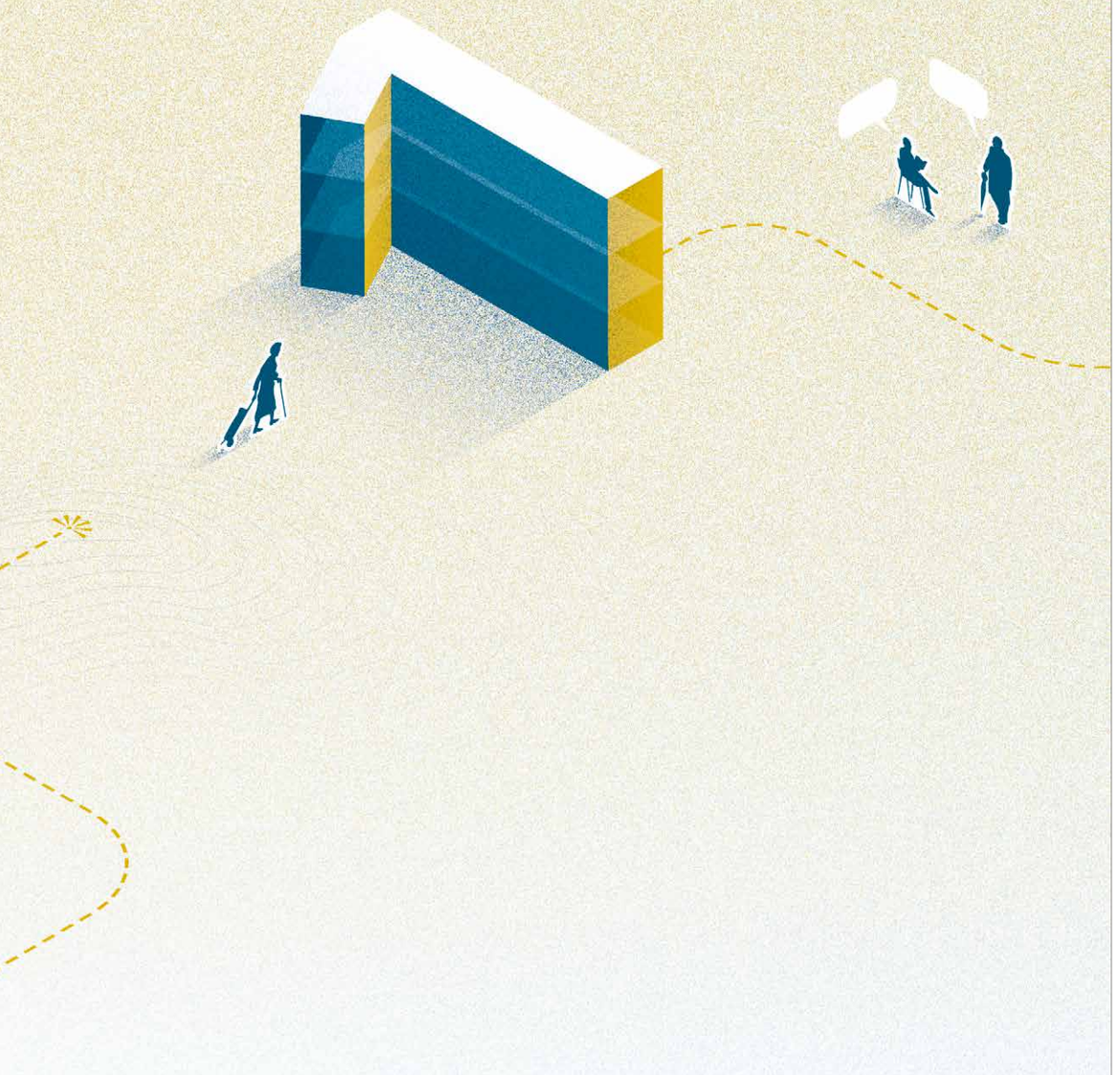

1. Methoden

Om onderzoek te doen naar het bibliotheekbezoek van 75-plussers heeft een kwantitatief onderzoek de voorkeur. Dit is vanwege de harde cijfers beter te vertalen naar een grote groep gebruikers (want als 500 iets vinden, is het ook waarschijnlijk dat 5.000 het zo vinden). Bij ouderen is dit type onderzoek echter moeilijk uit te voeren. Zo volstaat een online onderzoek vaak niet, omdat de ouderen die online zijn een sterk afwijkende groep vormen van de totale groep ouderen. Maar een relatief klein deel van de groep laag opgeleide vrouwelijke 75-plussers gebruikt internet en deze mensen maken wel een groot deel uit van de totale groep ouderen. Een telefonisch onderzoek of een onderzoek waarbij ouderen thuis bezocht worden is in dit geval beter, maar ook erg duur en tijdrovend. Daarom is er nu voor gekozen om nu een kwalitatief onderzoek uit te voeren. Daarbij zijn de resultaten uit het kwalitatieve onderzoek wel aangevuld met reeds bekende kwantitatieve gegevens.

Voor het kwalitatieve onderzoek is gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. Dit houdt in dat we gesprekken hebben gevoerd waarin een aantal onderwerpen aan de orde kwam, maar zonder vastomlijnde vragen zodat ouderen vrij konden vertellen. De interviews geven inzicht in de wensen en behoeften van ouderen. De uitkomsten geven een representatief beeld van de werkelijkheid.

We zijn gestart met voorgesprekken met zes bibliothecarissen die ons hun ervaringen met en kennis over de doelgroep ouderen hebben gedeeld. Deze gesprekken waren vooral bedoeld als input voor de vragenlijst, maar een aantal uitspraken zijn ook in dit rapport opgenomen. Daarnaast hebben we de ouderen uit ons netwerk gevraagd naar hun ervaringen met de bibliotheek. Aan de hand van deze gesprekken hebben we een topiclijst gemaakt om semigestructureerde interviews mee af te nemen.
We hebben vervolgens vijftig 75-plussers geïnterviewd, waaronder bibliotheekleden en niet-leden. Wij hebben deze mensen benaderd via biblio-

theken, ouderenbonden, welzijnswerk en uiteenlopende contacten uit ons eigen (zakelijke en persoonlijke) netwerk door het hele land heen. We interviewden de ouderen met name bij hen thuis of in de plaatselijke bibliotheek, in de plaatsen Den Haag, Middelburg, Breda, Veldhoven, Beverwijk, Assen, Buitenpost en dorpen eromheen, Waddinxveen, Wateringen en Geleen.

In hoofdstuk 2 geven we aan de hand van cijfers van onder andere het CBS een beeld van de 65-plussers en waar mogelijk een apart beeld van de 75-plussers. De rest van het rapport is een verslag van de individuele verhalen van vijftig ouderen die verschillende redenen en motieven hebben om al dan niet lid te zijn of gebruik te maken van de bibliotheek. Dit deel van het rapport is een verslag van wat de ouderen ons vertellen. De uitspraken van de geïnterviewden staan cursief in de tekst. Soms is er spreektaal of streekgebonden taalgebruik gehanteerd.

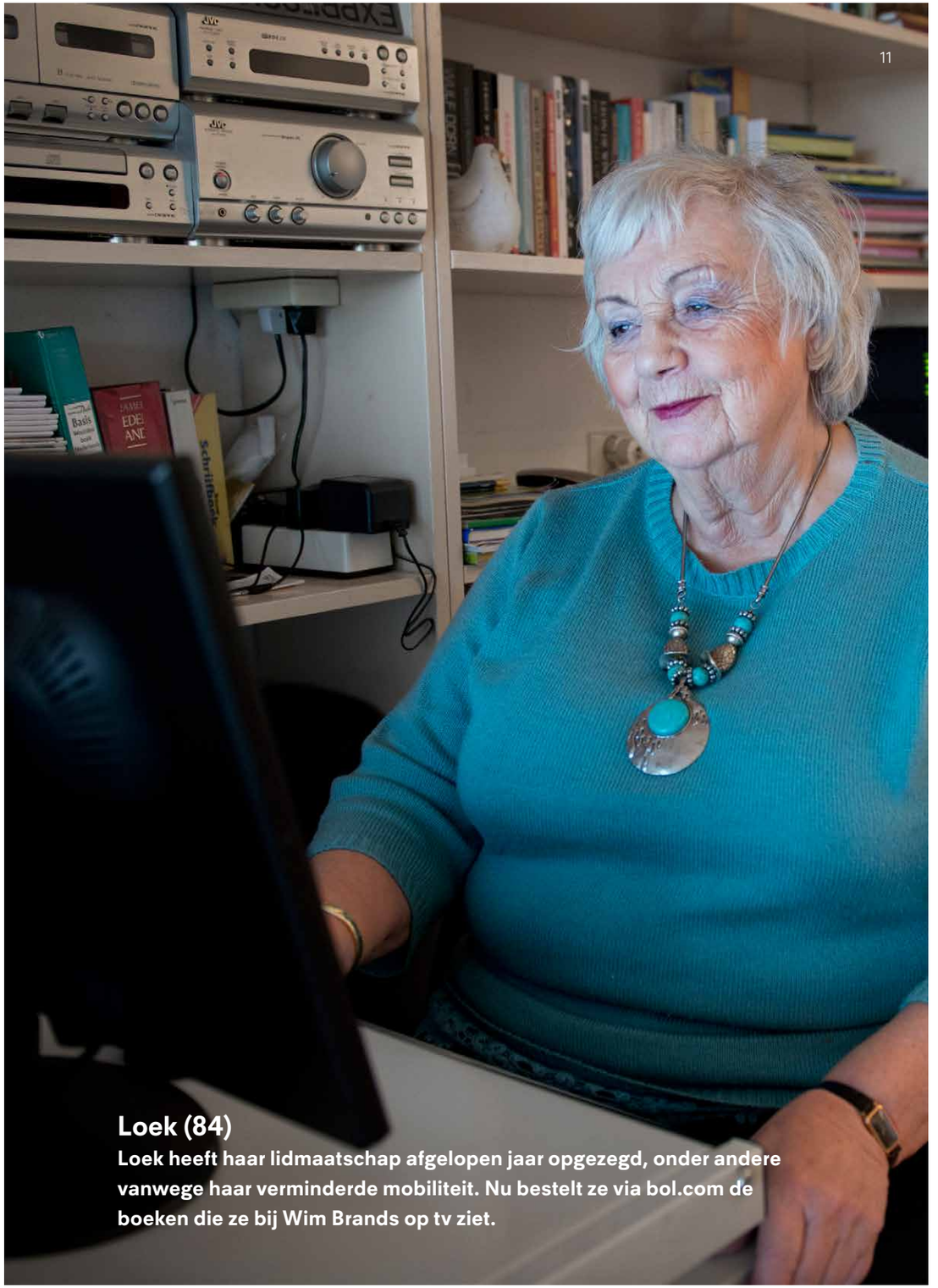

Loek (84)

Loek heeft haar lidmaatschap afgelopen jaar opgezegd, onder andere vanwege haar verminderde mobiliteit. Nu bestelt ze via bol.com de boeken die ze bij Wim Brands op tv ziet.

2. Cijfers over ouderen

De groep 60-75-jarigen wordt wel de protestgeneratie genoemd (Becker, 1992). Zoals de naam al aangeeft, zijn de senioren uit de protestgeneratie mondig en gewend voor hun belangen op te komen. Zij zijn minder burgerlijk gehoorzaam en plichtsgetrouw dan de generaties voor hen. De 75-plussers, geboren vóór 1940, behoren tot de vooroorlogse en stille generatie. Zij zijn veel trouwer aan gezag, bescheiden en berustend en daarom ook een veel minder zichtbaar aanwezige groep in de samenleving.

Deze verschillende levenshoudingen van de groepen 75-plussers en jongere senioren (65 tot 75 jaar) zou voor het bibliotheekbezoek kunnen betekenen dat de oudste groep zich wellicht schikt in het aanbod en dat babyboomers eerder van zich laten horen met wensen en ideeën. In dit hoofdstuk bekijken we de achtergronden van de groep 65-plussers, waar mogelijk uitgesplitst naar 65-75-jarigen en 75-plussers. We proberen de groep te schetsen in cijfers: aantal mensen, welk opleidingsniveau ze hebben, wat hun burgerlijke staat is, in hoeverre ze gezond zijn en natuurlijk hoeveel van hen er lid zijn van de bibliotheek.

Leeftijd en sekse

Er wonen 16,8 miljoen mensen in Nederland. Een behoorlijk deel daarvan (17%) is 65 jaar of ouder: 2,9 miljoen mensen. In totaal zijn er 1,24 miljoen 75-plussers, dat is 7,4% van de Nederlandse bevolking (CBS Statline 2014).

In Figuur 2.1 is de leeftijdsopbouw van de Nederlandse bevolking te zien. Vooral vanaf 70 jaar neemt de groepsgrootte af. Verder valt op dat er in de oudere leeftijdscategorieën meer vrouwen zijn dan mannen. In de groep

Figuur 2.1. ***Leeftijdsopbouw Nederlandse bevolking (2014).***

Bron: CBS Statline.nl

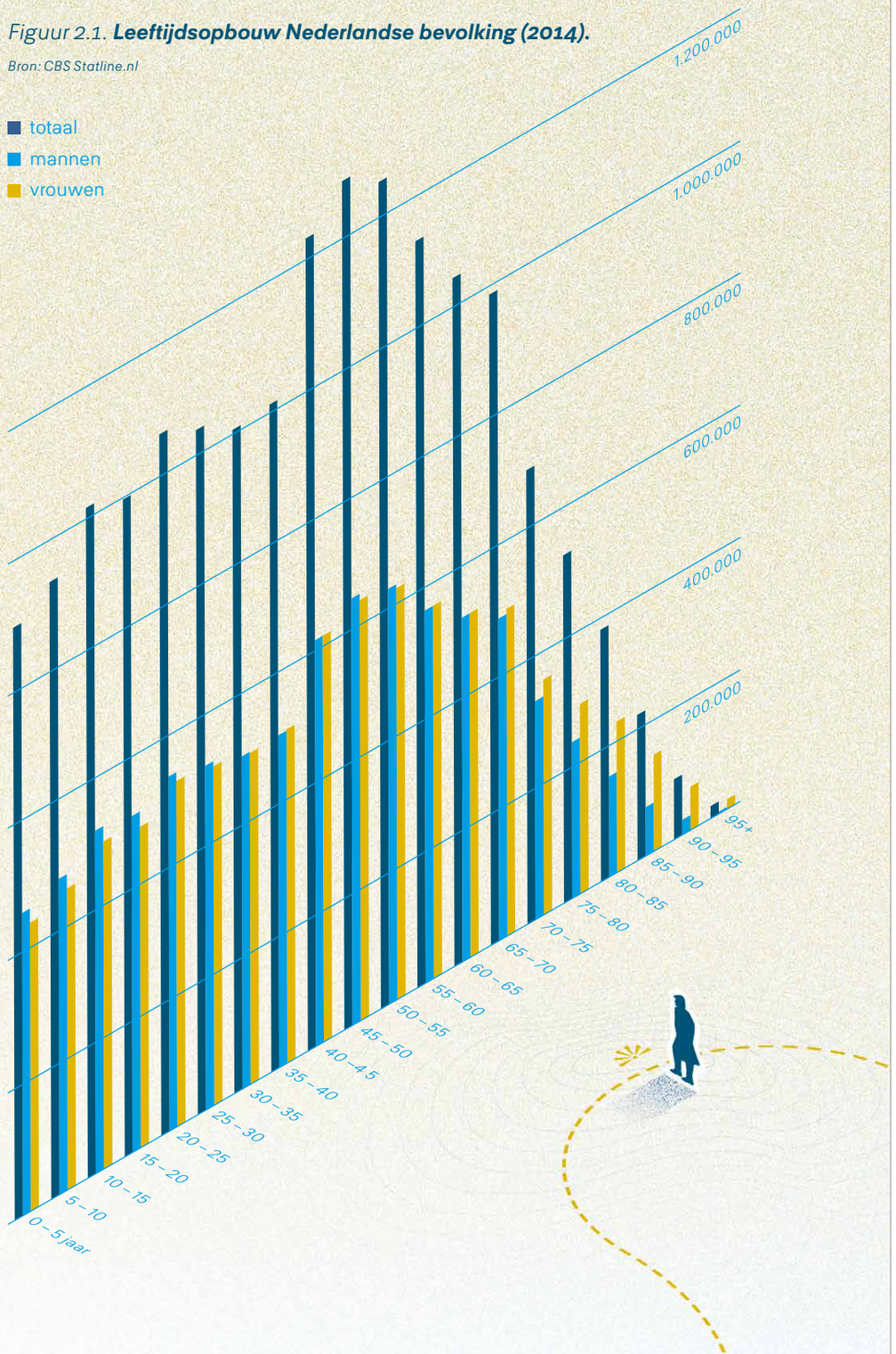

85-90 jarigen bijvoorbeeld, zijn er wel twee keer zoveel vrouwen als mannen. In de oudste groep, de mensen van 95 jaar en ouder, zijn er zelfs meer dan vier keer zoveel vrouwen als mannen. De totale groep 75-plussers van 1,24 miljoen mensen, bestaat uit ongeveer 750.000 vrouwen en 500.000 mannen.

De leeftijdsverwachting bij geboorte is voor een man op dit moment 80 jaar en voor een vrouw 83 jaar. De gemiddelde resterende levensverwachting verschilt echter per levensfase: als de 65 jaar is bereikt, dan is de resterende levensverwachting wat hoger omdat er al meerdere risico's op overlijden zijn overleefd, zoals ziektes en ongelukken. Mannen en vrouwen van 65 jaar hebben respectievelijk nog een levensverwachting van 18 en 21 jaar. Hetzelfde geldt als de leeftijd van 75 jaar bereikt is. Mannen en vrouwen van 75 jaar hebben dan gemiddeld nog respectievelijk 11 en 13 jaar te leven (CBS Statline).

Vergrijzing over 25 jaar

De cijfers zien er vanwege de vergrijzing over 25 jaar anders uit dan nu. In figuur 2.1 is te zien dat de generatie 40-55-jarigen vrij groot is, en die worden natuurlijk allemaal ouder(en). Er zijn bovendien minder jongeren, dus het aandeel ouderen wordt procentueel groter. Nu maken 65-plussers 17% van de totale bevolking uit, maar de prognose volgens het CBS is dat dit in 2040 ruim een kwart is (26%). De 75-plussers groeien als groep van 7,4% van de bevolking naar 14% in 2040. Onder deze groep is ook sprake van 'dubbele vergrijzing': de groep ouderen wordt groter en de leeftijd van de mensen in deze groep neemt steeds meer toe.

> *"Van de 65-75-jarigen heeft 45% een laag opleidingsniveau, en bij de 75-plussers is dat 57%"*

Opleidingsniveau en inkomen

Ouderen uit de vooroorlogse en stille generatie (de 75-plussers) hadden in hun jeugd minder mogelijkheden om een opleiding te volgen dan generaties na hen. Het verschil tussen 65-75-jarigen en de 75-plussers is hierin goed zichtbaar (zie Figuur 2.2). Van de 65-75-jarigen heeft 45% een laag

Figuur 2.2. ***Opleidingsniveau ouderen in Nederland (2014).***

Bron: CBS Statline.nl

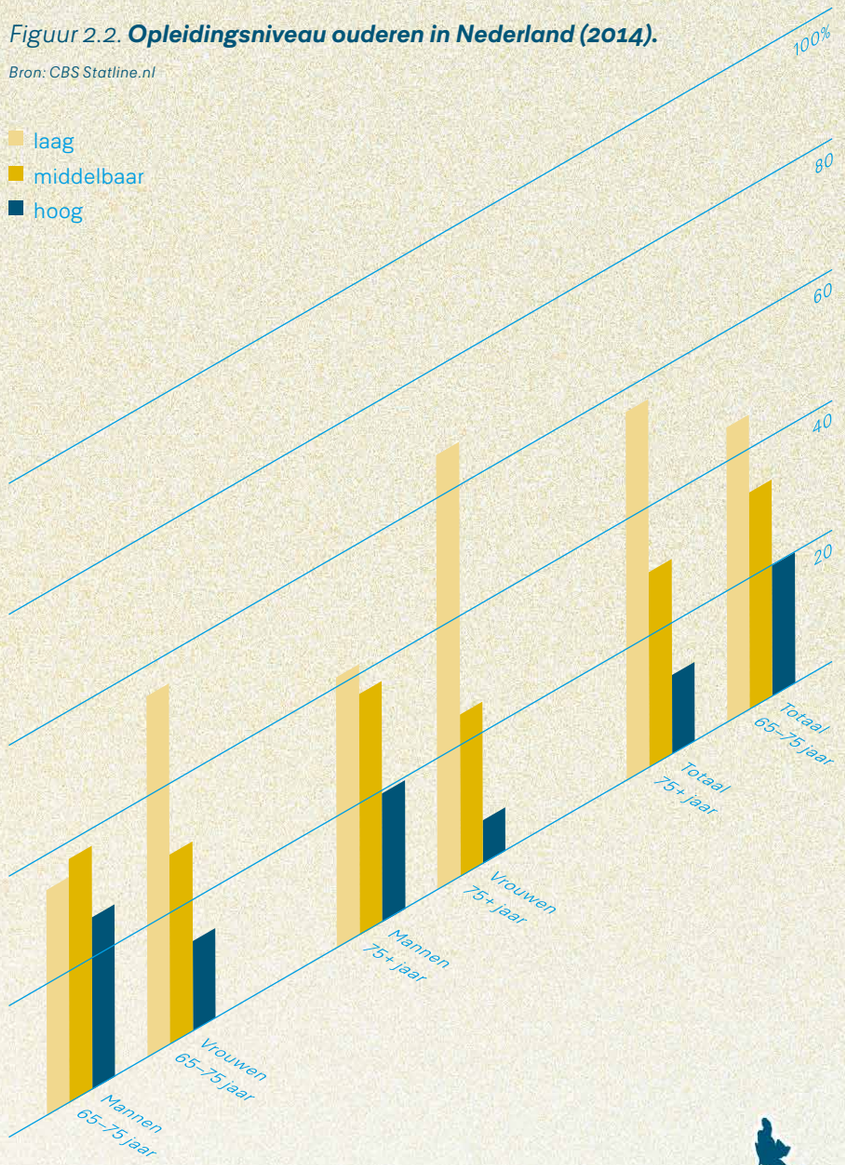

opleidingsniveau, en bij de 75-plussers is dat 57%. Eén op de vijf (20%) 65-75-jarigen heeft een hoog opleidingsniveau, van de 75-plussers is dat slechts 12%.

Naast leeftijd maakt ook het geslacht verschil voor wat betreft het opleidingsniveau. Het verschil tussen mannen en vrouwen is in beide leeftijdsgroepen groot, maar het grootst onder de 75-plussers (zie Figuur 2.2). Van de 65-75-jarige vrouwen is 56% laag opgeleid en 14% hoog opgeleid, bij de mannen is dat respectievelijk 35% en 27%. Ruim twee derde (67%) van de vrouwelijke 75-plussers heeft een laag opleidingsniveau tegenover slechts 7% met een hoog opleidingsniveau. Bij de 75+ mannen is dat respectievelijk 42% en 20%.

> *"Het armoedepercentage voor de 65-plussers is lager dan bij alle andere leeftijdsklassen"*

Inkomen

De beeldvorming van ouderen als arme groep is vrij hardnekkig, maar de cijfers laten een ander beeld zien[1]. Zo moest in 2013 in Nederland 10,3% van alle huishoudens rondkomen met een inkomen onder de lage-inkomensgrens[2]. Binnen de groep 65-plussers was dat percentage lager: 2,6% van de paren boven de 65 jaar en 6,4% van de alleenstaande 65-plussers had een inkomen onder de lage inkomensgrens. Een kanttekening is dat ouderen die naast alleen AOW nog een kleine bijdrage aan huursubsidie of een pensioen ontvangen, al niet meer onder de lage inkomensgrens vallen. Feit blijft dat het armoedepercentage voor de 65-plussers lager is dan bij alle andere leeftijdsklassen. Dit percentage varieert nauwelijks meer boven de 65 jaar en blijft voor alle leeftijden daarboven rond de 3% schommelen met een 'uitschieter' naar 4% voor de 90-plussers (SCP, CBS 2014).

1 http://www.trouw.nl/tr/nl/6872/Lex-Oomkes/article/detail/3511682/2013/09/18/Beeldvorming-rond-arme-ouderen-door-harde-feiten-achterhaald.dhtml

2 In 2013 bedroeg de lage-inkomensgrens voor een alleenstaande 12.140 euro (SCP, CBS 2014).

Figuur 2.3. ***Burgerlijke staat ouderen in Nederland (2014).***

Bron: Statline.nl

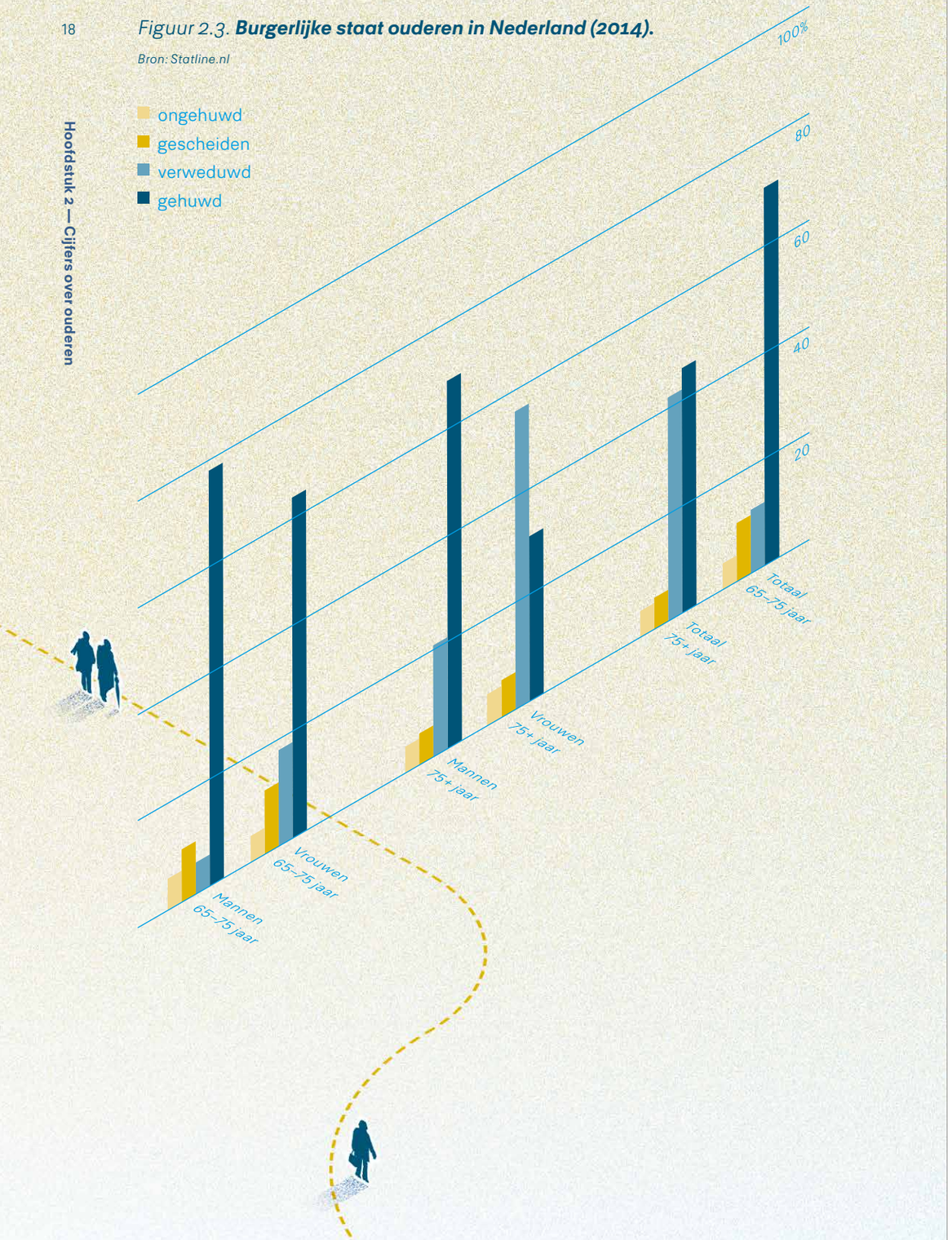

Wonen en burgerlijke staat

Procentueel gezien wonen in tegenstelling tot het heersende idee maar weinig ouderen in een instelling, zoals een bejaardenhuis, verzorgingshuis, verpleeghuis of woonzorgcentrum. Van de 65-plussers woont 95% zelfstandig en van de 75-plussers is dat nog steeds maar liefst 90%. Dit percentage ouderen dat zelfstandig woont, zal naar verwachting alleen maar hoger worden, nu ouderen gestimuleerd worden om zelfstandig te blijven wonen en een deel van de verzorgingshuizen de komende jaren gaat sluiten (CBS Statline).

> *"Procentueel gezien wonen weinig ouderen in een instelling"*

Vrouwen van 65-75-jaar zijn vaker weduwe dan mannen van dezelfde leeftijdscategorie weduwnaar zijn. Dit verschil is pas echt groot onder de 75-plussers: 56% van de vrouwen is weduwe en 21% van de mannen (Figuur 2.3) is zijn partner verloren. De hogere leeftijdsverwachting van vrouwen is hier een verklaring voor, ze leven gemiddeld langer dan mannen en overleven hun partner dus vaker. Van de mannelijke 75-plussers is het grootste deel (69%) gehuwd, van de vrouwen is dat 31%. De gescheiden en ongehuwde 75-plussers maken samen 11% uit van de hele groep 75-plussers.

Gezondheid, kwetsbaarheid, eenzaamheid en welzijn

Van de 65-75-jarigen ervaart 63% zijn gezondheid als goed of zeer goed. Ruim de helft van 75-plussers (52%) ervaart deze als (zeer) goed. Bijna alle ouderen hebben een bril, lenzen of een ander hulpmiddel om te zien of te lezen; 96% van de 65-75-jarigen en 97% van de 75-plussers. Een groter verschil is er wat betreft hulpmiddelen om mobiel te zijn: slechts 8% van de 65-75-jarigen heeft een stok, kruk, looprek, rollator of scootmobiel tegenover bijna een derde (32%) van de 75-plussers. Eén op de tien 65-75-jarigen (10%) en ruim een kwart (27%) van de 75-plussers heeft hulpmiddelen bij het horen, zoals een hoorapparaat (CBS Statline).

De term kwetsbaarheid wordt nogal eens aan ouderen verbonden, maar wanneer is iemand precies kwetsbaar? De Tilburg Frailty Indicator is een meetinstrument om kwetsbaarheid te meten. Mensen geven antwoorden op vijftien vragen zoals: 'Voelt u zich lichamelijk gezond?', 'Woont u alleen?', 'Heeft u problemen in het dagelijks leven door slecht lopen?, 'Heeft u klachten over uw geheugen?' of 'Mist u wel eens mensen om u heen?' Als mensen vijf of meer van de vragen positief beantwoorden dan zijn ze 'frail' ofwel kwetsbaar. Volgens deze index waren in 2010 700.000 (27%) 65-plussers kwetsbaar. De prognose is dat dit een miljoen is in 2013. Alleenwonenden zijn vaker kwetsbaar (40%-50%) dan samenwonenden (15%) (Van Campen 2011).

> *"Een grote meerderheid is tevreden met het leven; 87% van de 65-75 jarigen en 84% van de 75-plussers"*

Ook eenzaamheid is een begrip dat vaker geassocieerd wordt met ouderen. Het is volgens Jenny Gierveld - hoogleraar Sociologie aan de Vrije Universiteit van Amsterdam – een wijdverbreide misvatting dat eenzaamheid vooral voorkomt onder de oudste mensen[3]. De eenzaamste mensen zijn mensen rond de 45 die gescheiden zijn. Een reden dat eenzaamheid boven de 80 jaar toeneemt, heeft te maken met verlies van een partner of vrienden.

Een grote meerderheid tot slot is tevreden met het leven; 87% van de 65-75 jarigen en 84% van de 75-plussers. Dit komt overeen met het percentage dat de gehele bevolking betreft, daarvan is 84% tevreden met het leven (CBS Statline).

Lidmaatschap bibliotheek

Wat betreft het lidmaatschap van de bibliotheek zijn er helaas geen cijfers beschikbaar over de 75-plussers. Er zijn wel cijfers beschikbaar voor de

3 http://www.eenzaam.nl/de-samenleving-en-eenzaamheid/strijders-tegen-eenzaamheid/jenny-gierveld

groep van 65-plussers, waar de 75-plussers natuurlijk ook bij horen. Als we de 65-plussers vergelijken met andere leeftijdsgroepen valt op dat alleen van de groep 13-19-jarigen een groter deel lid is (Tabel 2.1). Na deze groep jongeren zijn de meeste bibliotheekleden te vinden bij de groep ouderen, namelijk bijna een derde (32%) van hen is lid.

Tabel 2.1. ***Lidmaatschap van de bibliotheek naar achtergrondkenmerken, Nederlandse bevolking 13 jaar en ouder (in procenten).***

		Wel lid	Niet lid
Totaal		28	72
Geslacht	Man	24	76
	Vrouw	33	67
Leeftijd	13-19	54	47
	20-34	15	85
	35-49	30	70
	50-64	26	74
	65 en ouder	32	68
Opleiding	Laag	24	76
	Midden	28	73
	Hoog	32	68

Bron: NLO/NOM/SCP/SKO (Media: Tijd TBO '13)

Als we de cijfers voor lidmaatschap van de bibliotheek bekijken voor alleen de 65-plussers, dan blijkt dat het verschil naar opleiding onder de groep 65-plussers groter is dan bij gehele bevolking (Tabel 2.2). Van de laagopgeleide ouderen is 27% lid, maar van de hoogopgeleide ouderen is dat wel 46%. Het verschil in bibliotheeklidmaatschap tussen mannen en vrouwen is daarentegen juist kleiner onder de ouderen dan onder de hele bevolking op zich. Waar in de hele bevolking vrouwen vaker lid zijn dan mannen, is dat verschil er onder ouderen niet.

Tabel 2.2. ***Lidmaatschap van de bibliotheek naar achtergrondkenmerken, Nederlandse bevolking 65 jaar en ouder (in procenten).***

		Wel lid	Niet lid
Totaal		32	68
Geslacht	Man	33	67
	Vrouw	32	68
Opleiding	Laag	27	73
	Midden	33	68
	Hoog	46	54

Bron: NLO/NOM/SCP/SKO (Media: Tijd TBO '13)

Mediagebruik

In het rapport 'Media:Tijd in beeld' (Sonck en de Haan 2015) vinden we tot slot nog relevante cijfers over tv-kijken (lineair, dus op moment van uitzenden) en boeken lezen. Ook hier zijn er geen aparte cijfers van 75-plussers beschikbaar maar wel van de 65-plussers. Van de 65-plussers kijkt het grootste deel op een doorsnee dag tv, maar liefst 91%, en ze doen dat gemiddeld ook het langst, bijna vier uur lang. Dat betekent zeker niet dat zij het minst lezen: de groep 65-plussers besteedt de meeste tijd aan het lezen van een boek op papier. Bijna een kwart (23%) van de 65-plussers leest op een doorsnee dag gemiddeld een uur en drie kwartier, tegenover bijvoorbeeld 13% van de 50-64-jarigen. Boeken lezen op een apparaat doen maar weinig 65-plussers, maar dat geldt eigenlijk voor alle leeftijden. Als ze het wel doen, is dat gemiddeld twee uur, ook weer het langst van alle leeftijdsgroepen.

Tabel 2.3. ***(Linear) tv-kijken en boeken lezen op een doorsnee dag, naar achtergrondkenmerken, Nederlandse bevolking van 13 jaar en ouder en deelnemers aan media-activiteiten, 2013 (bevolking in procenten en deelnemers in uren: minuten).***

		TV kijken		Boeken lezen op papier		Boeken lezen op apparaat	
		%	Tijd	%	tijd	%	tijd
Totaal		78	3:14	13	1:26	3	1:33
Geslacht	Man	77	3:16	10	1:26	2	1:32
	Vrouw	79	3:12	15	1:26	3	1:34
Leeftijd	13-19	67	2:46	7	1:43	2	1:47
	20-34	67	2:54	9	1:09	2	1:20
	35-49	77	2:57	11	1:04	3	1:21
	50-64	84	3:32	13	1:29	5	1:38
	65+	91	3:43	23	1:45	2	2:01
Opleiding	Laag	85	3:45	13	1:50	1	2:19
	Midden	79	3:18	10	1:20	3	1:33
	Hoog	72	2:43	17	1:18	4	1:24

Bron: NLO/NOM/SCP/SKO (Media: Tijd TBO '13)

Wat betreft internetgebruik zijn er via CBS Statline cijfers uit 2012 te vinden die laten zien dat van de 75-plussers maar 34% internet gebruikt, waarvan 47% man en 26% vrouw. Een meer recent onderzoek van Telecompaper uit 2015 vermeldt dat 58% van de 75-plussers internet heeft. Deze informatie komt uit een online onderzoek onder (klein)kinderen die ze hebben gevraagd naar hun oudste (groot)ouder. Hoe dan ook lijkt een groot deel van de 75-plussers (66% in 2012 volgens het CBS en 42% in 2015 volgens Telecompaper) nog geen gebruik te maken van internet. Dit ligt heel anders voor de 65-74-jarigen, van hen gebruikte in 2013 (CBS) slechts 20% geen internet. Ruim driekwart (80%) van hen was in 2013 dus online en anno 2015 zal dat percentage naar alle waarschijnlijkheid nog hoger liggen. Het is echter nog steeds lager dan de andere leeftijdsgroepen: daarvan gebruikt 97% internet.

Een totaalbeeld

Uit deze cijfers kunnen we een algemeen beeld schetsen van de 65-plussers. Zo zien we dat hoe ouder de mensen worden, hoe groter het aandeel vrouwen is. Ook komt naar voren dat de jongere leeftijdscategorieën hoger opgeleid zijn dan de oudere. In vergelijking met de rest van Nederland bevindt een relatief kleine groep van de ouderen zich onder de lage inkomensgrens. Daarnaast is het logisch dat de onderzoeken laten zien dat hoe ouder de groep is, hoe vaker ze een partner verliezen en hulpmiddelen nodig hebben bij het lopen, zien en horen. Ook zijn deze mensen vaker kwetsbaar en boven de 80 jaar vaker eenzaam vanwege het verlies van belangrijke mensen in hun leven. Ondanks deze feiten zijn ouderen even tevreden met het leven als alle Nederlanders als groep. Ze zijn niet opvallend vaker lid of niet-lid van de bibliotheek dan de rest van de bevolking. Wel lopen ze voorop wat betreft het dagelijks tv-kijken en het lezen van boeken op papier. Wat internet betreft geldt dat, hoe ouder mensen zijn, hoe minder vaak ze internet gebruiken. Ouderen vormen juist de groep waarvan het kleinste deel dit gebruikt.

> *"Van de 75-plussers gebruikt maar 34% internet, waarvan 47% man en 26% vrouw"*

Het totaalbeeld dat uit de cijfers naar voren komt, is dat de groep 75-plussers echt anders is dan de groep 65-75-jarigen. Hun opleidingsniveau is lager, vooral onder vrouwen van 75 jaar en ouder. Bovendien woont de meerderheid van de 75-plussers alleen (53%, de groep die gescheiden, ongehuwd of verweduwd is), terwijl dit bij de 65-75-jarigen slechts 28% is. De groep 75-plussers is wat minder tevreden over de gezondheid en heeft vaker een hulpmiddel nodig bij het lopen en horen dan de 65-75-jarigen. Toch heeft de meerderheid van de 75-plussers deze hulpmiddelen niet nodig en ervaart de helft hun gezondheid als goed of zeer goed.

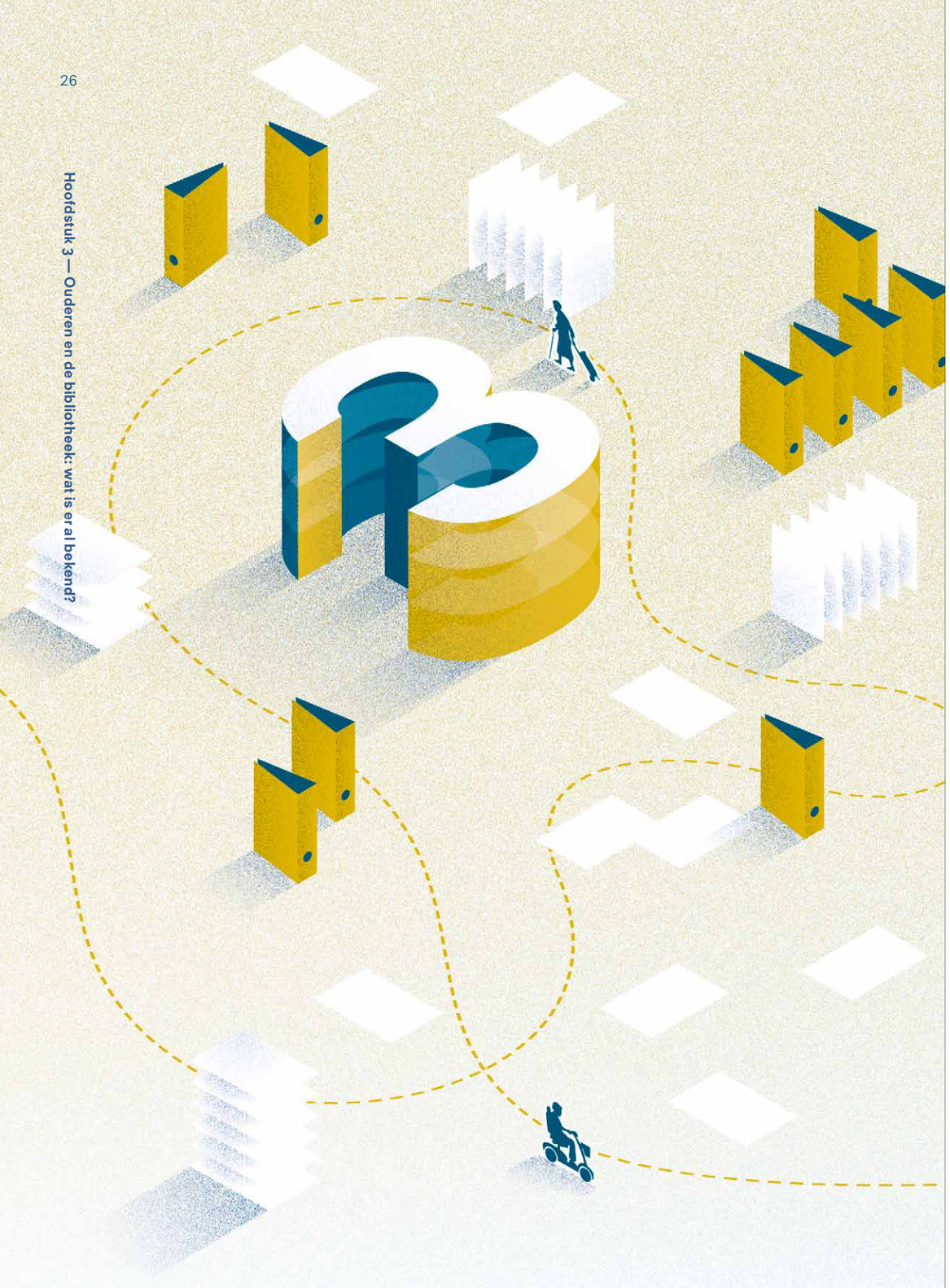

3. Ouderen en de bibliotheek: wat is er al bekend?

In dit hoofdstuk behandelen we eerdere onderzoeken die zijn gedaan naar de doelgroep ouderen. Tijdens de literatuurstudie is gebleken dat er in Nederland relatief weinig onderzoek is gedaan naar ouderen en gebruik van bibliotheken. De onderzoeken richten zich bovendien op senioren boven de 55 jaar, terwijl we eerder al hebben geconstateerd dat de groep 75-plussers zich duidelijk onderscheidt van jongere generaties ouderen. Ook zijn de gevonden onderzoeken enigszins gedateerd, dus er is dringend behoefte aan nieuw en nader onderzoek.

> *"De ministeries willen een breder, gevarieerder en uitdagender aanbod aan programma's voor ouderen"*

Aandacht voor ouderen

Vanwege de vergrijzing gaat de groep ouderen de komende jaren sterk toenemen. Omdat de groep groeit, staan ze ook steeds meer in de belangstelling. Zo gaan de bibliotheken in de vier grote steden – dankzij een Europese subsidie – de komende jaren kwetsbare ouderen extra ondersteunen[4]. Ook zetten de ministeries van OCW en VWS en diverse fondsen zich via het convenant 'ouderen en cultuur' (2013) in om de cultuurpartici-

4 Zie: http://www.bibliotheekblad.nl/nieuws/nieuwsarchief/bericht/1000006547

patie van ouderen te bevorderen. Ze willen een breder, gevarieerder en uitdagender aanbod aan (educatieve) programma's voor ouderen. Ook willen ze dat culturele instellingen het werken met en voor ouderen als meer vanzelfsprekend gaan zien.

> *"Het ontbreken van digitale vaardigheden kunnen een drempel vormen voor 55-plussers"*

Cedric Stalpers van de Universiteit van Tilburg heeft veel geschreven over de aandacht voor ouderen bij de bibliotheken In 2004 deed hij onderzoek bij 223 bibliotheken naar hun activiteiten voor ouderen. Het bleek dat maar liefst 77% van de onderzochte bibliotheken een boekbezorgdienst aan huis had, driekwart (75%) een wisselcollectie in verzorgings- en verpleeghuizen en bijna de helft (48%) organiseerde uitleenpunten in verzorgings- of verpleeghuizen. Drie op de vier bibliotheken organiseerden activiteiten die voor ouderen interessant kunnen zijn, zoals informatiebijeenkomsten over gezondheid, reizen, streekhistorie en genealogie. Tweederde van de bibliotheken (64%) voerde promotie gericht op ouderen, maar dat was meestal (62%) incidenteel. Er zijn ook cijfers uit 2009 te vinden, toen had maar liefst 75% van de bibliotheken in alle of enkele vestigingen speciaal aanbod voor ouderen (Kasperkovitz et al. 2009).

Karakterisering van de doelgroep

In 2008 werd onder verantwoordelijkheid van de VOB een onderzoek gedaan naar wie de klanten zijn van Openbare Bibliotheken. In het daarbij behorende handboek 'De klant is koningin' is een klantsegmentatiemodel van bibliotheken opgenomen. Daarin vinden we de 'gepensioneerde gezelligheidszoeker', die ongeveer 5% van de leden uitmaakt. Het merendeel van deze gezelligheidszoekers is 60-80 jaar, dus een deel is relatief jong vergeleken met 75-plussers. Dit type leest vooral spannende boeken ter ontspanning. In een rapport over aangepaste leesvormen vinden we slechtziende ouderen: het slecht(er)ziende paar Sari en Sjoerd en de (bijna blinde) Elisabeth (SIOB 2013). Verder zijn er buiten de bibliotheeksegmenten ook ouderen getypeerd als de 'behoudende zorgzamen' en 'oudere afwachtenden' (50+ expertisecentrum).

Dick (93) en Wally (83)

Dick en Wally zijn niet lid maar wel vijf of zes dagen per week in de bibliotheek te vinden. Ze lezen er de krant, houden een praatje en als ze geluk hebben krijgen ze een gratis kopje koffie op de koop toe.

Ook Stalpers (2010) heeft binnen de bibliotheekbezoekers doelgroepen geformuleerd, zes in totaal. Twee groepen die hij onderscheidde zijn de relatief oude 'plezierlezers', en de 'ontmoeters en tijdschriftenlezers', waaronder – in vergelijking tot de groep plezierlezers – veel mannen. Zij komen vooral naar de bibliotheek om kranten en tijdschriften te lezen en andere mensen te ontmoeten. De plezierlezers komen met name voor romantische en spannende fictie naar de bibliotheek. In een ander onderzoek in hetzelfde jaar onderscheidt Stalpers nog eens vier segmenten van 55-plus lezers op basis van hun opleidingsniveau: de hoogopgeleide 'literatuurlezers', de gemiddeld opgeleide 'spanninglezers', de 'romantieklezers' (die met name vmbo of lager opgeleid zijn), en de laagst opgeleide groep: de niet-lezers. In 2009 formuleert Stalpers elf doelgroepen waarvan de romantiekliefhebbers de oudste groep is met een gemiddelde leeftijd van 55 jaar (Stalpers, 2009).

Bibliotheekdiensten

Uit een onderzoek van Stalpers (2006) onder 1166 senioren (55-plussers) blijkt dat de niet-gebruikers van bibliotheken slecht op de hoogte zijn dat de bibliotheek ook andere diensten biedt dan het uitlenen van boeken. Hij stelt dat de niet-bezoekers geen negatief beeld hebben van de bibliotheek, maar eerder helemaal géén beeld. De bibliotheek is niet onbemind maar vooral onbekend, concludeert hij. Dit heeft onder meer te maken met de gebrekkige communicatie. Zelfs van de mensen die de bibliotheek wel bezoeken geeft driekwart aan dat de bibliotheek zelden van zich laat horen. Ook komt weer de voorkeur van senioren voor thema's als reizen, gezondheid en lokale geschiedenis naar voren.

Stalpers concludeerde in 2006 dat het ontbreken van digitale vaardigheden een drempel kan vormen voor 55-plussers om van de bibliotheek gebruik te maken. Een groot deel van de leners kon in 2006 niet met de geautomatiseerde catalogus omgaan en de helft van de ondervraagde 55-plussers kon niet zelfstandig informatie vinden op het internet. Ondanks dat dit 10 jaar geleden speelde, zien we in het vorige hoofdstuk dat een groot deel van de 75-plussers nog steeds geen internet gebruikt, dus dit probleem moet niet worden onderschat.

75-plussers in onderzoek

De onderzoeken naar ouderen in de bibliotheek zijn veelal verouderd. Bovendien is de groep senioren die in deze onderzoeken bestudeerd wordt te breed gezien de leeftijdsgrens vanaf 55 jaar. Onderzoeken specifiek naar 75-plussers en hun relatie tot de bibliotheek bestaan al helemaal niet.

Daar staat de bibliotheek niet alleen in: ook in het ICT-onderzoek van het CBS zijn de 75-plussers pas vanaf 2012 ondervraagd; in de jaren daarvoor zijn ze helemaal niet meegenomen in het onderzoek (CBS 2013).
Toch vormen de 75-plussers zoals eerder genoemd een groep met een omvang van ruim 1,2 miljoen die in 2040 is verdubbeld tot 2,5 miljoen. Geen groep om over het hoofd te zien dus.

4. Beeld en belang van de bibliotheek

In de volgende hoofdstukken gaan we dieper in op de interviewgesprekken die we hebben gevoerd met de ouderen. In het eerste deel van de gesprekken vroegen we welk beeld zij hebben bij de bibliotheek. Waar denken ze aan als ze het woord bibliotheek horen? Hoe was dat vroeger? En hoe is dat nu? Vinden ze de bibliotheek een belangrijk instituut en voor wie dan, voor zichzelf of vooral voor anderen? En hoe kijken ze tegen de sluitende bibliotheken aan?

Herinneringen

Tijdens de jeugd van de ouderen die we hebben geïnterviewd, ruim genomen tussen 1920 en 1950, waren er respectievelijk 68 en 153 vestigingen van de Openbare Bibliotheek. Dit is aanzienlijk minder dan de 1165 vestigingen die er waren in 1990, toen het aantal bibliotheken op zijn top was[5]. Ouderen herinneren zich dat er in hun jeugd ook gewoon in woonhuizen voorzieningen te vinden waren, zoals Cor (81): *"Rond 1943, toen ik negen jaar oud was, ging ik wel eens naar een klein kamertje waar een bibliotheekje van was gemaakt. Een jongeman regelde dat. Maar op een gegeven moment was het afgelopen, het was opeens weg."* En Joke van 79: *"Ik woonde op een dorp waar geen bieb was. Er woonde een echtpaar dat veel boeken had. Op zaterdagmiddag hadden ze een eigen bibliotheek, daar hielp ik mee."* Harrie, ook 79 jaar oud, herinnert zich een bibliotheek in een school: *"Als kind woonde ik in de Achterhoek, na de oorlog was er in*

5 http://www.bibliotheekmonitor.nl/trends-bibliotheken/achtergrondinformatie/korte-geschiedenis-openbare-bibliotheek/

een schoollokaal een bieb opgericht, het was het enige wat je had en daar was je tevreden mee."

Bij het beeld van de bibliotheek van vroeger past ook het cliché van de strenge bibliothecaresse met bril en knot. Anna (79) herinnert zich de bemoeienis van een bibliothecaresse tot op de dag van vandaag nog goed: *"Zestig jaar geleden toen ik lid was, leende ik een boek van Johan Fabricius, dat was blijkbaar in die tijd seksistisch. De bibliothecaresse vroeg: 'Hebt u dat zelf gelezen, nou dat is helemaal niet geschikt voor u!'"* In de suggesties die Halbe (82) tegenwoordig op de website van de bibliotheek krijgt (andere lezers lazen ook deze boeken), ziet hij een overeenkomst met de bibliothecaresse van vroeger: *"Dat is eigenlijk weer het beeld van vroeger, dat je met lood in de schoenen naar de bieb ging. Er was daar een luikje met een vrouw erachter die raad gaf wat je zou mogen lezen."*

De bibliotheek nu

De beelden van vroeger vormen een groot contrast met de bibliotheken die in 2015 in Nederland staan. Er zijn minder bibliotheken dan in 1990. In veel steden staan grote, kleurrijke bibliotheekgebouwen waar iedereen welkom is. Toch is er een groep ouderen die nooit in de bibliotheek komt of er zelfs nooit is geweest. De niet-bezoekers die wij interviewen, hebben een beperkt beeld van wat de bibliotheek tegenwoordig is. Dit is wat Stalpers in zijn onderzoek tien jaar geleden ook vond.

Joop (91) spreken we bij hem thuis. Hij vertelt dat hij sinds 1938 niet meer in een bibliotheek is geweest. Een aantal dagen later trekt hij er op uit om de centrale bibliotheek in Den Haag te ontdekken. We krijgen een schriftelijk verslag van zijn bevindingen in de bus; de centrale bibliotheek omschrijft hij als: *"perfect, druk bezocht en gezellig, goede wijn behoeft geen krans."* Hij verzekert ons er zeker vaker heen te gaan. Hij is ook nog doorgewandeld naar de Koninklijke Bibliotheek (KB) waar zijn rollator niet door de deur past. Na wat omwegen en zich legitimeren komt hij er uiteindelijk toch binnen. Het blijkt een opgaaf om binnen te komen, hij vindt het gebouw erg ontoegankelijk.

Gewoon binnenlopen

Is het voor ouderen echter wel duidelijk dat je bij bibliotheken gewoon kunt binnenlopen om er bijvoorbeeld een tijdschrift te lezen aan de leestafel? We vragen het ons af nadat Henrike (76) tijdens het interview zegt: *"Als de bieb zo ter sprake komt, dan vragen mensen wel 'mag je er zomaar in?' Mensen hebben niet in de gaten dat je ook als niet-lid even rond mag kijken daar en er even mag zitten en een krantje pakken."* Een tijd later spreken we met John van 78 (die niet lid is) in de bibliotheek in Gouda af voor een interview. We vragen hem of iedereen daar mag binnenlopen en lezen. Hij kijkt vertwijfeld naar de leestafel en zegt: *"Ik weet niet of je ook de tijdschriften hier mag lezen als je niet lid bent..."* Hij is positief verrast als hij hoort dat hij er zo vaak kan komen als hij wil, wat hij dan ook direct van plan is: *"Toen ik vanmorgen voor de deur stond zag ik iedereen gezellig babbelen. Als ik van de stad naar huis ga kan ik hier voortaan binnenkomen, of als ik een dag niets te doen heb (...) Als je je eenzaam voelt kan je ook komen, daar staat ook een groepje ouderen te praten. (...) Ik liep altijd voorbij omdat ik aan de buitenkant dacht te zien dat het gewoon een restaurant of chocoladefabriek was."*

> *"Het is voor ouderen niet altijd duidelijk dat je bij bibliotheken gewoon kunt binnenlopen"*

Het gebouw zelf en de inrichting ervan bepaalt voor een deel het beeld van de bibliotheek. Voor John (78) was dat tot het interview dus het beeld van een restaurant of chocoladefabriek. Maar bij het beeld van de bibliotheek gaat het ook om wat er te vinden is aan aanbod en activiteiten. Voor veel ouderen is het beeld wat dat betreft nog steeds 'een instelling die boeken uitleent', ondanks dat er veel meer te doen en vinden is. Joke (76) constateert dit ook bij haar leeftijdsgenoten: *"Het algemene beeld van de bieb door de ogen van ouderen is BOEK. Die hebben geen idee dat je hier ook andere dingen kunt doen. Ik zeg dan: 'Je kunt er ook luisterboeken krijgen' en dan vragen ze 'wat is dat?'"*

Dely (76) die in geen tijden meer in een bibliotheek geweest is, heeft nog steeds het beeld van vroeger in haar hoofd. Nadat we aan het eind van het interview vertellen over wat de bibliotheek allemaal doet, gaat er een wereld voor haar open. *"Kijk, het beeld dat ik heb van de bieb, is er niet meer. En zo kijk ik er nog steeds tegenaan. Maar nu ik hoor wat er allemaal is, is dat natuurlijk fantastisch. Maar ik kom er nooit en dan weet je dat dus ook niet."* Als je er niet komt en je weet niet wat de bibliotheek doet, vorm je een beeld aan de hand van de informatie die wél tot je komt: *"Ik heb geen*

idee wat de bibliotheek allemaal doet. Ik denk dat ze boeken uitlenen. Mijn schoondochter moet altijd boetes betalen, ik denk dat ze bekeuringen uitschrijven voor het te laat terugbrengen." (Aukje, 83).

De ouderen die er wel komen en weten wat de bibliotheek te bieden heeft, hebben uiteraard een heel ander beeld dan de ouderen die er niet komen. Een greep uit de woorden die ze noemen over hun 'beeld bij de bibliotheek': rustgevend, mooi, onmisbaar, ontwikkeling, plezierig, groot. Kees (76): *"Ik vind het gezellig dat er mensen zitten te werken. Dat wekt echt het gevoel van gezelligheid op. De bibliotheek is gastvrij, er zijn geen drempels."* Verder zijn de ouderen het erover eens dat in de bibliotheek allemaal vriendelijke mensen werken die altijd klaarstaan om je te helpen.
Ook mensen, of de perceptie van hen, kunnen bijdragen aan het beeld van de bibliotheek, zoals bij Koos (85): *"Goed geordende boeken en terughoudende vriendelijke mensen."*

> *"De bibliotheek is een instelling die boeken uitleent"*

De digitaliserende bibliotheek

In de bibliotheek kun je tegenwoordig via apparaten je boeken lenen en inleveren, boetes betalen en geld op je pas zetten. Dat is voor de één geen probleem: *"Je hebt nu apparaten. Gaat prima, er is niks aan."* (Jaap, 78). An vertelt het na één keer onder de knie te hebben, maar haar partner heeft er minder aanleg voor: *"Ik haal de boeken voor mij en mijn man door 't apparaat. Ik heb één keer gevraagd hoe het moet, en toen ging het goed. Mijn man is niet handig met computers, ik weet niet of hij het zou kunnen, hij heeft er helemaal geen behoefte aan."* (An, 78). En anderen komen er nog steeds niet helemaal uit: *"Ik heb al drie, vier keer om hulp moeten vragen, zo stom ben ik dan wel. Ik heb dan de neiging om naar het tafeltje te lopen en dan denk ik 'o nee ik moet het zelf doen'. Het is zo vervelend, het is fijn als iemand even te hulp schiet. Die apparaten maken het moeilijker. Het schrikt mij af en er gaat een stukje maatschappij mee verloren."* (Jannie, 77).
Koos (85) ziet het persoonlijke aspect juist als een mogelijk sterk punt van bibliotheken: *"Ik denk dat veel ouderen liever een echt persoon met vriendelijk gezicht willen zien, dus de balie bemensen met makkelijk toegankelijke mensen. Je moet het niet in de elektronica zoeken bij ouderen in relatie tot de bieb. Daar moeten bibliotheken goed in worden, mensen op een persoonlijke manier helpen."* Gelukkig zijn de ouderen het er wel over eens dat medewerkers altijd bereid zijn te helpen als het niet lukt.

Zoals we in hoofdstuk twee zagen, gebruikt een groot deel van de 75-plussers nog geen internet. Twee bibliothecarissen vertellen dat ze merken dat ouderen geen internet gebruiken. Zo vragen ouderen wel eens om hulp bij de bibliotheek voor zaken die online geregeld moeten worden. Het gaat dan bijvoorbeeld om het aanvragen van een rollator of andere hulpmiddelen. Maar het gebeurt ook dat banken ouderen doorsturen. Een bibliotheek heeft zelfs de bank gebeld om te zeggen dat ze moeten stoppen met het zonder overleg doorsturen van mensen om bankafschriften te komen printen. Het is ook voorgekomen dat de politie mensen doorstuurt die een PC nodig hebben om aangifte te kunnen doen.

De digivaardigheden en knoppenkunde van de ouderen die we ondervragen is divers. Het scala loopt uiteen van een dame die geen knop durft aan te raken; *"Je had toentertijd in de bieb wel dat je kon kopiëren, verder stonden er geen apparaten, maar dat vond ik al heel wat. Ik word zenuwachtig, ben bang dat ik het fout doe. Ik durf ook niet meer te pinnen omdat ik bang ben de verkeerde toetsen in te drukken."* (Anna, 79); tot een zeer digivaardige ex-elektronicus: *"Ik heb een bicatlijst (bibliotheek catalogus-lijst) getransformeerd naar een gewone lijst, dan kan ik zien wat ik gelezen heb door de jaren heen, anders was ik het overzicht kwijt. Die staat nu in mijn smartphone. Daarmee kijk ik soms welke auteurs ik heb gelezen en daar haal ik nieuwe boeken van. En met mijn bieb app kan ik lenen, verlengen, titels en informatie zoeken."* (Frits, 83). Deze man stemt zelfs zijn piano via een app op zijn smartphone.

Frits is met zijn bibliotheek app een uitzondering in de ondervraagde groep. Wel gebruikt een aantal ouderen de website van de bibliotheek. Ze reserveren en verlengen er boeken. *"Ik kijk wel eens naar de site van de bieb. Naar de boeken en de muziek. Ook het verlengen doe ik heel vaak via de computer. Ik moet gewoon een aantal boeken meermalen verlengen, die heb ik hard nodig voor het schilderen."* (Jan, 84).

Algemeen belang van de bibliotheek

Een opvallende bevinding uit onderzoek van Oomes (2015) is dat niet alleen bezoekers de bibliotheek als waardevol beschouwen, maar dat

Co (96)
Co haalt haar boeken bij de vrijwilligsters van het boeken-uitleenpunt in het woonzorgcentrum waar ze woont. Ze leest vooral in de avonden om de tijd te doden.

mensen die er niet komen de bibliotheek net zo hoog waarderen. Ook van de oudere niet-leden en niet-bezoekers die wij interviewen vinden velen de bibliotheek belangrijk, zoals Koos: *"De bieb moet blijven bestaan want het is een geweldige publieksvoorziening, heel belangrijk. Ik vind hem ook leuk omdat de bibliotheek service biedt aan mensen die de krant lezen en er koffie drinken."*

Volgens Oomes (2015) kan dit liggen aan goede herinneringen die ze aan de bibliotheek hebben of aan het contact dat ze hebben met tevreden bezoekers. Maar het kan ook komen door het beeld dat ze van de bibliotheek hebben als een vanzelfsprekend instituut met een belangrijke educatieve en sociaal maatschappelijke rol. Dat beeld klinkt een beetje door in de uitspraak van Wil (80): *"Ik persoonlijk zou hem niet missen, die bieb. Daar lees ik gewoon te weinig voor. Maar ik zou het heel erg vinden als hij weggaat voor de jeugd. Een bieb en theater zijn toch dingen die bij je opvoeding horen. Het is ook een gemis als je daarin helemaal niet wordt opgevoed."*

> *"Het verdwijnen van de bibliotheek is geen goede zaak omwille van anderen"*

Deze dame vertelt dat de bibliotheek voor haar persoonlijk niet zo belangrijk is, maar wel voor anderen, in haar geval noemt ze 'de jeugd'. Dit sluit aan bij een andere bevinding uit het onderzoek van Oomes, namelijk dat de groep die de bibliotheek voor anderen belangrijk vindt, groter is dan de groep die zegt de bibliotheek voor zichzelf belangrijk te vinden. Vooral de niet-leden die we interviewen zeggen zélf de bibliotheek wel te kunnen missen, maar het verdwijnen ervan geen goede zaak te vinden omwille van anderen, zoals Fré (83): *"Ik mis de bibliotheek op dit moment niet, maar het is geen goede ontwikkeling als de bieb verdwijnt. Dat betekent voor een heleboel mensen dat een plek verdwijnt waar ze informatie kunnen inwinnen en zich verdiepen in alle mogelijke dingen die er te vinden zijn. Als de bieb zou verdwijnen zou het een verarming van de samenleving zijn en een negatieve invloed hebben op de meningsvorming en ontwikkeling van wetenschap."*

Persoonlijk belang

De meeste niet-leden vinden de bibliotheek dus wel belangrijk, maar missen deze persoonlijk niet. Een echtpaar dat niet lid is maar wel elke dag in de bibliotheek komt, geeft aan dat ze hem wel enorm zouden missen als de bibliotheek er niet was. Voor hen is de bibliotheek een belangrijk deel van hun dag-invulling. Door de beperkingen in mobiliteit bevindt de leefwereld van Dick en Wally zich vooral in de radius van een paar honderd meter om hun huis waarin ze zich nog zelfstandig kunnen bewegen. De bibliotheek is net dichtbij genoeg. *"Ik vind het voor mij persoonlijk een hele uitkomst, omdat ik een beetje beperkt ben door mijn rollator en door mijn ziekte."* (Dick, 93).

In een Engels onderzoek zijn de opbrengsten van een vergelijkbare dienst als de boek-aan-huis- dienst onder ouderen onderzocht. Alle respondenten geven aan dat de service hun leven verbeterd had. Aanvullingen hierop door de ouderen gaan onder andere over het prettige tijdverdrijf dat het kunnen blijven lezen hen biedt (PWC, 2005). De bibliotheek kan een belangrijke rol vervullen als je wereld kleiner wordt vanwege beperkte mobiliteit of omdat je sociale netwerk kleiner wordt. Dit geldt ook zeker voor Annie (86) die in het verzorgingshuis weinig aanspraak heeft bij haar medebewoners. *"Als ik mijn boeken niet had... Ik had al zo'n twintig jaar niet meer gelezen. Een jaar of vijf geleden ben ik weer begonnen en nu lees ik wel drie boeken in de week. Ik lees elk ogenblik, als er niets op tv is of als ik een uurtje over heb. Ik ben veel alleen en zie weinig familie. Ik kan me goed vermaken door te lezen, te puzzelen en met mijn tablet van alles op te zoeken."* Co (96), die ook in een woonzorgcentrum woont, heeft een vergelijkbaar verhaal: *"Ik lees voor tijdverdrijf. Ja, wat dacht je, om 9 uur ga ik pas naar bed, ik moet wel afleiding hebben."*

An (86) die vanwege mobiliteitsbeperkingen niet makkelijk meer op pad kan gaan, heeft in het lezen een fijne nieuwe dag-invulling gevonden: *"Ik vind het heel leuk dat lezen, (...) Het verrijkt je geest en ik wist wel dat dat zo was, maar ik had er geen tijd voor want ik had mijn andere bezigheden. Het is net of je het inhaalt, ik lees pas tien jaar nu."*

Maar ook het sociale contact kan veel betekenen voor iemand, zoals voor Jan (81) die lid is van de boek-aan-huis dienst: *"De boeken worden mij gebracht door Marjan. Dat ze komt is voor mij belangrijk. Dat ze de boeken brengt is net zo belangrijk als het praatje, want dat is ook gezellig. Ze komt een keer per drie weken en dan is ze er 45 minuten tot een uur."*

Voor Harrie (79) is de bibliotheek zo belangrijk dat hij dichter in de buurt gaat wonen zodra hij niet meer kan autorijden of fietsen. Deze man en zijn vrouw zijn zulke bibliotheekfans dat ze er een verhuizing voor over hebben, zodat hij er makkelijk heen kan om er onder andere elke dag de krant te gaan lezen.

Voor Irma (81) is de bibliotheek nu te ver weg. Ze zou er graag komen en mist hem dan ook. Bijna alle bibliotheekleden die we interviewen zouden de bibliotheek wel missen, en zeggen bijvoorbeeld: *"Het is een onderdeel van mijn leven.", "Ik zou me geen raad meer weten.", "Ik zou het echt heel erg vinden.", "Het zou een groot verlies zijn.", en "Het is het laatste dat weg mag uit het dorp."*

> *"Ik kreeg het Spaans benauwd toen de bieb hier op de tocht kwam te staan" (Henrike, 74)*

Sluitende bibliotheken

De laatste jaren zijn er vanwege bezuinigingen meerdere vestigingen van de bibliotheek gesloten. Een aantal ouderen die we interviewen heeft hiermee te maken. *"De bibliotheek beneden ons appartement is weg. Dus lidmaatschap opgezegd. De afstand naar de bibliotheek in de stad speelde hier dus een rol bij. Je moet dan met de auto naar de stad en parkeren daar, daar heb ik geen zin in. Ik heb mijn lidmaatschap niet direct opgezegd. Het is automatisch vervallen. Dus ik heb het laten verlopen."* (Maatje, 77). Een andere dame en haar man hebben om dezelfde reden opgezegd, de bibliotheek was dichtbij maar is nu (te) ver weg. De boek-aan-huis dienst vinden ze net een brug te ver.

Henrike (74) heeft geluk, de sluiting ging niet door: *"Ik heb het Spaans benauwd gehad toen de bieb hier op de tocht kwam te staan, anders moest ik zes kilometer verderop zijn. Dan word je afhankelijk als je niet meer kunt autorijden en moet je het iemand vragen. Je kunt ook niet drie keer op en neer, omdat je toch nog even moet kijken. Het is een stukje van mijn leven."*

Voor Joly (76) en Wil (80) is het steunen van de bibliotheek de belangrijkste reden om lid te zijn, of in hun geval te blijven, want Joly kan niet meer goed

lezen na een oogoperatie en Wil gaat weinig meer omdat ze geen tijd heeft. Ze vinden de bibliotheek een dusdanig belangrijke voorziening dat ze lid blijven zonder er gebruik van te maken.

An (86)
Sinds An niet meer mobiel is, krijgt ze de boeken van de bibliotheek thuis. Zo kan ze toch blijven lezen. Eigenlijk leest ze 's nachts het meest, soms slaapt ze slecht en als ze wakker wordt pakt ze een boek.

5. Bibliotheek-gebruik van ouderen

Wat doen ouderen die in de bibliotheek komen, en waar maken ze gebruik van? De antwoorden op deze vragen zijn in de meeste gevallen meteen ook de redenen waarom ouderen lid zijn van de bibliotheek. We hebben deze redenen gekoppeld aan de bibliotheekfuncties zoals deze omschreven staan in de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob).
In de interviews hebben we gebruik gemaakt van termen die de ouderen aanspreken. In plaats van 'ontmoeting en debat' hebben we het met ouderen gehad over 'een gezellig praatje maken' en 'een prettig tijdverdrijf'.

Lezen en kennismaken met literatuur

Lenen en lezen

Bijna alle ouderen geven aan dat ze lid zijn van de bibliotheek om boeken te kunnen lenen en lezen. *"Ik ben in elk geval lid omdat ik het lezen niet kan missen. Het is voor mij iets dat er gewoon bij hoort, net als eten en drinken. Het is iets dat ik nodig heb."* (Henrike, 74). Het komt overeen met bevindingen uit een ander, kwantitatief onderzoek, waaruit bleek dat het bibliotheekbezoek ook met name in het teken staat van lenen, lezen en boeken (Oomes 2015).

Wat mensen lezen is heel verschillend, er komen veel auteurs en genres voorbij. Sommige mensen lezen voor ontspanning, anderen ter verdieping. De genres lopen van streekromans tot computerboeken. Op basis van vijftig interviews kunnen we geen gedegen uitspraken doen over het leesgedrag

van ouderen, maar we kunnen wel een vergelijking maken met de bevindingen uit het eerdere onderzoek van Stalpers (2006) onder 1166 55-plussers (met als kanttekening dat dit dus een veel bredere groep is dan alleen 75-plussers). Daarin komt naar voren dat de literatuurlezers de hoogst opgeleide groep is, de spanninglezers een middengroep (naar opleiding) vormen en de romantieklezers met name laag opgeleide vrouwen zijn.

Binnen dit onderzoek is bij enkele mannelijke interviewkandidaten geschiedenisboeken, biografieën en non-fictie boeken in trek. Ook Jannie (77) vertelt vooral non-fictie te lezen: *"Ik ben altijd met onderwerpen bezig. Ik heb alle tijd en vind het fijn om me ergens in te verdiepen. Ik vertaal uit het Noors, daar heb ik ook boeken bij nodig."* Twee vrouwen geven aan dat hun boek een roman mag zijn, maar dat er wel een kern van waarheid in moet zitten: *"Ik heb een hele tijd over Toetanchamon gelezen, Amerikaanse vertalingen en geromantiseerde boeken, maar wel met iets van waarheid erin. Vroeger las ik wel veel streekromans, maar ik vind er niets aan. Ik houd ook niet van Baantjer."* (Anna, 79).

Onder de ouderen zijn er ook mensen die grootletterboeken lezen. Ze vinden dat heel handig, al klaagt Nel (85) wel over het aanbod: *"Als ik niet naar de stad kan heb ik de bibliobus. Een nadeel daarvan is dat ze daar niet veel grootletterboeken hebben en dan staan er soms weken dezelfde boeken in. In de bibliobus komen veel ouderen. Dus dan snap ik niet dat er zo weinig grootletterboeken zijn."* Eén dame maakt gebruik van luisterboeken, twee andere dames waarvoor het geschikt zou zijn, omdat ze niet kunnen lezen door lichamelijke beperkingen, geven allebei aan dat ze er geen geduld voor denken te hebben. Het zou kunnen dat hier onder de oppervlakte nog meer redenen meespelen. Uit onderzoek van het SIOB (Smit 2014) blijkt dat het niet altijd makkelijk is om stappen te zetten om te kunnen blijven lezen. Het kan een probleem zijn om toe te geven dat het eigenlijk niet meer gaat, en schroom en schaamte kunnen een rol spelen. De onderzoekers geven aan dat de stap naar grootletterboeken al een drempel kan zijn, maar overgaan op gesproken boeken is helemaal een stap die mensen niet snel zetten. Daarnaast blijkt uit een ander onderzoek van het SIOB (2014) dat het bestaan van luisterboeken niet altijd bekend is. In onze interviews met ouderen gaven meerdere van hen aan daar nog nooit van gehoord te hebben. Ook een bibliothecaris herkent de drempel die er is om op grootletterboeken over te gaan: *"Sommige ouderen vinden het een stap te ver en ik krijg wel eens de vraag of er wel hetzelfde in een grootletterboek staat als in het boek met de gewone letter."*

Enkele ouderen lenen ook boeken voor hun partner. Jaap (78) gaat bijvoorbeeld naar de bibliotheek met duidelijke aanwijzingen: *"Ik zoek ook boeken voor mijn vrouw. Zij bemoeit zich niet met de bieb behalve dat ze mij bevelen geeft, maar die neem ik graag aan. Ze schrijft op een briefje welk boek ze wil hebben."* Frits (83) zoekt de boeken zelf uit voor zijn wederhelft: *"Ik weet beter wat zij leest dan zij zelf, ik kan haar smaak goed inschatten want mensen zijn vooral genrelezers. Mijn vrouw komt niet mee omdat ze hier geen overzicht heeft en boeken uitzoeken vervelend vindt en een hoop werk. Ik kijk naar het genre, lees één bladzijde voor de stijl en dan weet ik of ze het leuk vindt."*

Lid zijn van de bibliotheek betekent niet dat mensen geen boeken kopen. Enkele ouderen kopen een boek als het net uit is en ze geen zin hebben om te wachten tot het bij de bibliotheek beschikbaar is, of als het een boek is dat ze echt graag willen hebben. Soms lopen ze tegen goedkope boeken aan op rommelmarkten of in kringloopwinkels en ook kopen enkele ouderen de afgeschreven boeken in de bibliotheek.

Twee mannen hebben hun aantal uitleningen en andere statistieken bijgehouden, waaronder Jan (84): *"Ik ben lid sinds 1 maart 1992, ik heb tien keer een reservering in een andere stad gedaan in alle jaren dat ik lid ben. En ik heb 2491 uitleningen sinds mijn lidmaatschap."* Frits (83) heeft bijgehouden dat hij tussen de 5000 en 6000 boeken heeft gelezen in zijn leven.

> *"Van verschillende ouderen is het leesgedrag veranderd"*

Leesontwikkeling

Verschillende ouderen vertellen dat hun leesgedrag is veranderd. Zo gaf Anna eerder al aan vroeger streekromannetjes te hebben gelezen maar er niets meer aan te vinden. En ook anderen merken dat op: *"Ik lees nu anders, er moet nu wel wat inhoud in zitten. Ik lees nu wat meer literatuur. Ik ontwikkel mezelf nog steeds in het lezen."* (Annie, 86). De andere An van 86 vertelt in eerste instantie lid te zijn geworden om christelijke boeken te kunnen lezen, maar daar krijgt ze geleidelijk aan genoeg van. Nu leest ze ook andere boeken. Joke (79) vertelt hier ook over en zou haar leeftijdsgenoten graag wat modernere boeken laten lezen: *"Dan noemen ze van die*

series van vrouwen die al lang dood zijn. En dan denk ik: probeer eens een ander boek. Die vinden ze dan weer te modern. Ik heb een hekel aan godvruchtige boeken, van de gereformeerde schrijfsters."

Jannie (77) die zelf een leesclub leidt, ziet het als taak van de bibliotheek om lezers wat zwaardere kost te laten lezen: *"Mijn leesclubje vindt het fijn om eens andere boeken te lezen. Het is de taak van de bieb om de dokters-romans eruit te gooien en er iets anders voor in de plaats te zetten. Vroeger was de bibliotheek van het nut, de volksopvoeding en verlichting, dat is nu niet meer. Als ik bij de bibliotheek zou werken zou ik daar op aansturen."* Een bibliothecaresse vertelt ons dat ze er soms gewoon eens een boek tussen stopt dat de oudere niet verwacht. Negen van de tien keer krijgt ze gemopper maar zeggen ze ook: het was best een mooi boek.

Leesclub

We spreken in totaal vier ouderen die lid zijn van een leesclub of leeskring, zoals Jaap (78): *"Om mezelf te dwingen om toch boeken te blijven lezen, ben ik lid geworden van de leesclub. Daar lees ik boeken die ik anders niet zou gauw zou nemen, bijvoorbeeld Giselle, of een Verhulst."*

Natuurlijk is dit niet voor iedereen aantrekkelijk: *"Wat ik van een leesclubje vind? Gut, één zo'n boek dat dan verschrikkelijk wordt uitgediept, ik vind dat een beetje overdreven. (...). Dan denk ik, jeetje je kunt toch zelf ontdekken wat er in dat boek staat."* (An, 86). Daarnaast zijn er ook ouderen die nog nooit van een leesclub hebben gehoord en ook niet weten of dat in de bibliotheek wel of niet georganiseerd wordt.

Voorlezen in de bibliotheek

De 75-plussers die we interviewen hebben kleinkinderen die al wat ouder zijn. Een man begint te lachen op de vraag of hij zijn kleinzoon voorleest; hij vraagt zich af of hij dat leuk zou vinden aangezien hij al 18 jaar is. Een paar ouderen hebben wel achterkleinkinderen, maar die lezen ze thuis voor en niet speciaal in de bibliotheek. *"Wij lezen de achterkleinkinderen zelf voor. Voorleesbijeenkomsten in de bibliotheek trekken ons niet aan."* (Gerrit, 79).

Boek-aan-huisdienst

Weinig ouderen zijn op de hoogte van het bestaan van boek-aan-huisdien-sten waarbij vrijwilligers eens in de zoveel weken thuis langs komen om boeken te brengen en ophalen. Ze vinden het wel een goede dienst. *"Ik ken de thuiszittersdienst, maar daar heb ik nooit gebruik van gemaakt. Als het zover is dat ik zelf niet meer kan komen, dan ga ik wel van die service gebruik maken."* (Jan, 84).

Drie ouderen zijn er al lid van. Jan (81) vertelt, zoals eerder genoemd, dat het contactmoment met de vrijwilligster minstens even belangrijk voor hem is als het kunnen blijven lenen van de boeken. Ook de andere twee leden vinden het gezellig als de vrijwilliger langskomt. Annie (86) stopt briefjes voor de vrijwilliger in de boeken die ze gelezen heeft. Daarop zet ze bijvoor-beeld 'heel mooi,' 'niets aan', of 'gaat wel' zodat de vrijwilliger steeds beter in kan schatten wat ze graag leest.

> *"Weinig ouderen weten van de boek-aan-huis-diensten"*

Kranten/tijdschriften

De meeste ouderen weten wel dat je kranten en tijdschriften in de biblio-theek kunt lezen. De een gaat er even zitten en komt er tot gesprekjes: *"Ik ga ook wel aan de krantentafel zitten en af en toe maak ik daar een praatje. Iemand leest dan zomaar iets in de krant en daar hebben wij het dan over."* (Jan, 81). Anderen zeggen daar geen behoefte aan te hebben of genoeg te hebben aan hun eigen krant: *"Ik weet dat je in de bieb kranten kunt lezen. Mijn eigen krant is meer dan genoeg."* (Tiemen, 81).

Aan de leestafel kranten en tijdschriften lezen is voor sommige ouderen een reden om naar de bibliotheek te gaan: *"Ik ga af en toe naar de bieb voor de opiniebladen, want ik kan niet alles betalen. Ik heb één krant, het AD en dat vind ik geen beste, maar ik wil lokaal nieuws. Op zaterdag koop ik Trouw en de Volkskrant. Dus in de bibliotheek lees ik Elsevier en Vrij Nederland"* (Jaap, 78). Deze man is lid van de bibliotheek. Dick en Wally, het echtpaar dat niet lid is van de bibliotheek, maar er wel zes dagen per week naartoe gaat, leest er de Telegraaf en het AD: *"Het is echt een uitkomst om de middag door te brengen op een hele nuttige manier. Je bent op de hoogte van alles wat er om je heen gebeurt en ook in de wereld."* (Dick, 93).

Dit echtpaar heeft geen internet thuis maar blijft zo toch op de hoogte. Dat merkt ook Halbe (82) tijdens zijn interview op: *"De tafels met kranten zijn mooi, er wordt gebruik van gemaakt door mijn leeftijdsgenoten en*

Henk (78)
Henk brengt om de twee weken zijn vrouw naar computerles en haalt haar weer op. In de tussentijd leest hij de krant aan zijn vaste tafel in de bibliotheek.

mensen die niet zo handig zijn met de computer. Die gewoon ouderwets een krant willen openslaan."

E-reader

Over de e-reader zijn de meeste ouderen het wel met elkaar eens: ze willen hem niet. Uit tabel 2.3 in hoofdstuk 2 werd al duidelijk dat slechts 2% van de 65-plussers op een doorsnee dag een boek leest op een apparaat. Natuurlijk spreken we ook ouderen die er dankbaar gebruik van maken, maar die zijn in de minderheid. Harrie (79) en zijn vrouw zijn dat: *"Wij hebben alle twee een e-reader die we gebruiken als we in bed lezen."* (Harrie, 79). Joly (76) is er ook erg blij mee: *"Ik heb er een heel stel e-books op staan. Het is fijn om letters te kunnen vergroten en verkleinen en de kleur te kiezen waarmee ik het makkelijk kan lezen."*

Waar de één vraagtekens heeft bij de hoeveelheid boeken op een e-reader, verzamelt de ander er juist graag veel op. Rinie (75): *"Ik heb ook een e-reader waar ik boeken op lees. Ik heb er 1600 boeken op staan, wel illegaal. Die download ik zelf."* Terwijl Dely (76) er anders over denkt: *"Laatst zei iemand: 'ik heb 800 boeken op mijn e-reader staan', ik dacht: wat doe je daar toch mee?"*

> *"Over de e-reader zijn ouderen het eens: ze willen hem niet"*

Een aantal ouderen heeft er wel één, maar geeft toch de voorkeur aan een gedrukt boek: *"Ik heb van onze schoonzoon een e-reader gekregen. Hij heeft er veel boeken opgezet. Maar nee, ik vind een boek toch lekkerder lezen. Ik weet niet wat het is, misschien is het omdat je niet stiekem achterin kunt kijken. Je kunt niet bladeren. Maar ik neem hem wel mee op vakantie."* (An, 78). En als je coördinatie niet meer zo goed is als vroeger, kan elektronisch bladeren een probleem opleveren: *"Ik heb een e-reader, dat is in de zon heel prettig, maar voor de rest lees ik liever een gewoon boek. Ik vind dat omslaan in een e-book met mijn bevende handen heel vervelend. Dan heb ik ineens weer twee bladzijdes omgeslagen. Ik laat het downloaden van de boeken altijd doen door één van de kinderen. Ik heb laatst geprobeerd een e-book te kopen bij bol.com, maar het lukte gewoon niet."* (Ineke, 83).

Henk (78) leest liever papieren boeken en wijt dit aan zijn knoppenangst: *"Ik ben niet zo deskundig met e-books. Ik durf niet veel, dat is mijn probleem. Dan denk ik 'als ik op die knop druk heb ik misschien geen beeld meer'."*

Ook zeggen meerdere ouderen dat ze een boek graag willen kunnen ruiken en voelen. Irma (81) omschrijft het mooi: *"Ik heb een e-reader gehad en ik heb wel eens een gesproken boek geluisterd, maar daar gaat mijn hart niet naar uit. Ik moet een mooi gedrukt beeld zien, dat is een vreugde apart, bladeren en er een papiertje tussen stoppen."* Halbe (82) gaat nog verder: *"Ik ga zeker geen e-reader aanschaffen. Een boek moet je fysiek in je handen hebben. Een boek moet je ruiken. Een Amerikaans boek ruikt anders dan een Frans boek. Een Frans boek is een echt boek."*

Ontwikkeling en educatie

Cursussen

De meeste ouderen weten dat je cursussen kunt volgen bij de bibliotheek en noemen vooral computercursussen. Van de vijftig geïnterviewden hebben drie ouderen er ook daadwerkelijk één gevolgd in de bibliotheek, waarvan één dame er nu zelf cursussen over de computer geeft.

Harrie (79) deed eerst een laptopcursus en daarna een tabletcursus in de bibliotheek. Hij is zoals eerder genoemd een echte bibliotheekfan en doet mee aan bijna alles wat er te doen is. Boeken lenen, cursussen volgen, lezingen bezoeken, tentoonstellingen bekijken, folders meenemen, kopiëren, noem maar op. Harrie vertelt hoe hij de informatie die hij uit de bibliotheek haalt gebruikt in zijn dagelijks leven: *"Het inwinnen van informatie betekent voor mij ontspanning. Ik haal de verrijking uit de wereld om me heen. Op de radio zijn dikwijls gesprekken en met die informatie begrijp ik het gesprek beter. Het maakt de wereld om me heen groter."*

Ontmoeting en debat

Sociale contacten, gezelligheid en tijdverdrijf

Niet iedereen heeft behoefte aan een praatje in de bibliotheek, maar sociaal contact en gezelligheid is voor een aantal mensen wel belangrijk, zoals voor Halbe (82): *"Ik ken iedereen in de bieb, sociale contacten zijn ook wel een reden dat ik er kom. Ik kom regelmatig met een vlaai of iets lekkers binnenwandelen. De mensen doen het werk met heel veel plezier."*

Irma (81) die een bibliotheek in haar buurt mist, ziet ook sociale voordelen: *"Als de bibliotheek aan de overkant zou zitten dan was ik present. Alleen al om eens mensen te ontmoeten (...) als je daar een kopje koffie kan drinken en mensen ziet die in dezelfde dingen geïnteresseerd zijn dan heeft zo'n bibliotheek een meerwaarde. Ik ben geen type voor de bingo, want als ik dat zie krijg ik de slappe lach en dan denken ze dat ik een drankje op heb."*

> *"De dag is lang, dus waarom niet even langs bij de bibliotheek?"*

De leestafel en een horecavoorziening zijn ook bij uitstek plekken om gezelligheid te vinden: *"Ik loop eerst naar de inleverbalie, dan kijk ik of ik bekenden zie in het restaurant. En als er bekenden zijn dan schuif ik aan. Het is ook een soort trefpunt."* (Kees, 76). In het onderzoek van Oomes (2015), waarin bezoekers van alle leeftijden zijn ondervraagd, geeft 45% aan dat ze weleens toevallig buren, vrienden of andere bekenden tegenkomen in de bibliotheek.

De opmerking 'ik heb thuis ook koffie' krijgen we meerdere keren, waaronder van Gerrit (79): *"We hebben geen interesse in de koffiehoek van de bibliotheek, ik heb thuis ook een koffiehoekje. En er zijn ook koffiehoekjes in tuincentra, maar never nooit dat wij daar gaan zitten, ik weet niet wat dat is. Vroeger deden we dat al niet dus dan doe je dat nu ook niet."* Toch geeft een bibliothecaris aan dat er ook genoeg mensen zijn die de 'koffiemachine feilloos weten te vinden.'

Voor andere mensen betekent een bibliotheekbezoek veel. Enkele ouderen zien dat als een goede vorm van tijdverdrijf. De dag is lang en waarom dan niet even langs bij de bibliotheek, zoals ook Dick en zijn vrouw: *"Ik heb het wel eens met mijn kinderen over de bibliotheek. Als ik ze spreek, vragen ze wat we die dag gedaan hebben. En dan zeg ik altijd: we zijn naar de bieb geweest om de middag door te brengen en gezellig de krant te lezen."* (Dick, 93). Nog een aantal ouderen geeft aan dat ze het bezoek aan de bibliotheek echt als uitje zien.

Ook het contact met bibliotheekmedewerkers wordt gewaardeerd. Namen kennen de meeste ouderen niet, maar ze kennen hen wel van gezicht en dat geeft een vertrouwd gevoel. *"Er is een vrouwtje waar ik het meeste contact mee heb, een krullenbolleke met een bril op, ik ken haar naam niet."* (Henk, 78).

Kunst en cultuur

Exposities

Wat betreft exposities is uit het hiervoor genoemde onderzoek van Oomes (2015) bekend dat 9% van de ondervraagden er heen gaat. Uit de interviews met ouderen horen we niet zo vaak dat ze naar exposities in de bibliotheek gaan. Twee mannen die aangeven ook de folders te gebruiken, hebben interesse in exposities in de bibliotheek. En twee dames vertellen dat ze exposities over hun eigen dorp interessant vinden. Verder houden weinig van de ouderen zich ermee bezig. Uit het onderzoek van Stalpers (2006) blijkt dat ouderen onder andere belangstelling hebben voor tentoonstellingen over de lokale geschiedenis. Dit komt overeen met wat de twee dames ons vertellen en ook bibliothecarissen bevestigen dat. In Tilburg geeft de bibliothecaris aan: *"Als je hier iets over textiel doet, dan weet je bij voorbaat dat je deze doelgroep binnenkrijgt. Hier nemen 90-plussers speciaal een taxi voor naar de bibliotheek."*

> *"Ouderen houden zich weinig met exposities bezig"*

Kennis en informatie

Lezingen

Over lezingen in de bibliotheek zijn de meningen verdeeld. De een gaat er graag heen, zoals Wil (80): *"Laatst was er een lezing van een oud-correspondent. Daar ga ik dan zeker naar toe. Dat kost 7,50 euro en voor een lid 6,50 euro. In de pauze heb je een glaasje wijn. Dat kost wel wat, maar het is erg gezellig. Mensen zijn daar heel enthousiast over."* De ander heeft er geen interesse in, kan niet zo lang stilzitten, gaat af en toe alleen als het onderwerp echt interessant is, of alleen als er iemand meegaat. Er zijn ook ouderen die niet weten dat er lezingen in bibliotheken georganiseerd worden. Verder geeft een aantal ouderen aan dat ze niet naar lezingen gaan als die in de avond zijn, zoals Nel (85): *"Ik ga graag naar lezingen als ze overdag zijn. Sinds mijn man is overleden ga ik niet meer 's avonds over straat, dus als ze 's avonds zijn ga ik niet."* Ook de bibliothecarissen geven aan dat veiligheid heel belangrijk is, een reden voor één van de bibliothecarissen om lezingen van donderdagavond naar de zondag te verplaatsen.

Dely (76) vraagt zich af hoe ze te weten komt dat er een lezing is: *"Ik zou het wel leuk vinden om een keer naar een schrijver te gaan waarvan ik naar een boek heb geluisterd. Ik heb wel eens een lezing meegemaakt van ene Daniëls. Zulke sprekers vind ik echt leuk, maar hoe kom ik daar achter?"*

Het is onbekend hoeveel ouderen naar lezingen gaan. Wel zijn er cijfers uit eerder onderzoek over het bezoeken van lezingen door mensen van alle leeftijden, dus ook alle 75-minners. Daarvan neemt 11% van de ondervraagden deel aan een lezing of literaire avond (Oomes 2015).

Folders

Bij de interviews geven twee mannelijke deelnemers aan altijd even naar de beschikbare folders in de bibliotheek te kijken. Jan (84): *"Ik neem ook altijd folders mee die mij aanspreken. Bijvoorbeeld een folder over een kinderatelier. Dat vind ik gewoon interessant. Ik vind de exposities ook altijd heel erg interessant, daar kijk ik altijd even naar."* Ook Roelof (91), die niet lid is van de bibliotheek, vertelt er wel eens binnen te lopen om folders te pakken over wat er in de stad gebeurt. De meeste ouderen gaan echter niet speciaal op de folders af.

6. Waarom ouderen geen of weinig gebruikmaken van de bibliotheek

Uit andere onderzoeken en de door ons gevoerde gesprekken blijkt dat de redenen om de bibliotheek niet te bezoeken anders zijn dan de redenen om niet lid zijn van de bibliotheek. Een reden om de bibliotheek niet te bezoeken is dat men simpelweg weinig leest. Daarnaast zijn er mensen die de bibliotheek wel bezoeken, maar geen lid zijn: een bezoek is gratis, terwijl er met lidmaatschap kosten gemoeid zijn. Meestal hebben ouderen niet één nadrukkelijke reden om niet lid te zijn of niet naar de bibliotheek te gaan. Waarom iemand geen lid is van de bibliotheek of er niet naar toe gaat, leggen we uit aan de hand van de eigen verhalen van de ouderen.
De redenen van ouderen komen overeen met die van andere leeftijdsgroepen. Maar zij hebben ook te maken met fysieke beperkingen vanwege hun leeftijd die van invloed zijn op het bibliotheekbezoek. In dit hoofdstuk gaan we in op de meer algemene redenen voor het niet-bezoeken of niet lid zijn. In het volgende hoofdstuk gaan we in op de fysieke drempels en belemmeringen.

Onbekendheid

De onbekendheid met de bibliotheek wordt al duidelijk door het beperkte beeld dat sommige ouderen blijken te hebben. Van de geïnterviewde niet-

leden is een deel nog nooit in de bibliotheek geweest, of is het heel lang geleden. John en Joop hebben, zoals we eerder beschreven, door het interview de bibliotheek alsnog ontdekt en zijn van plan er nu vaker heen te gaan. We spreken meer ouderen die niet goed weten wat de bibliotheek allemaal te bieden heeft. Een dame van 91 raakt bijvoorbeeld door het interview op de hoogte van het bestaan van de boek-aan-huisdienst. Dit blijkt voor haar een uitkomst te zijn omdat ze niet alleen naar de bibliotheek kan en ze weinig familieleden heeft die ook nog eens ver weg wonen.

Sommige ouderen die niet lid zijn en er niet komen, kennen de bibliotheek als instelling wel, maar komen simpelweg niet op het idee om er eens binnen te stappen. Het is geen onderdeel van hun leven, laat staan dat ze weten wat je er kunt doen en vinden. Dit zijn mensen waarvoor de bibliotheek 'buiten het gezichtsveld' ligt, zoals Cor (81) zijn eigen situatie definieert. Dit bevestigt het beeld van Stalpers (2006) dat niet-bezoekers geen negatief beeld van de bibliotheek hebben, maar eerder helemaal géén beeld.

Menkehorst (2011) deed onderzoek naar de intentie van 55-plussers om deel te nemen aan activiteiten van de bibliotheek. Hij onderscheidde drie soorten groepen: liefhebbers, twijfelaars en mijders. Een van zijn aanbevelingen is dat de bibliotheek zich moet richten op het vergroten van de kennis van activiteiten bij ouderen. Daarnaast zou de bibliotheek zich naast liefhebbers ook op twijfelaars moeten richten, om hen zo over de streep te trekken om toch te komen.

> *"Ouderen komen om dezelfde redenen niet. Maar ze hebben ook te maken met fysieke beperkingen"*

Niet of weinig lezen

Omdat mensen de bibliotheek direct associëren met lezen, is interesse in lezen een indicatie voor interesse in de bibliotheek. Johannes (88) vertelt al gauw dat hij niet van lezen houdt: *"Ik snap niet waarom. Ik heb vroeger mijn been gebroken met voetballen. Toen ik in het ziekenhuis lag, bracht mijn buurman mooie boeken mee. Ik las er even in en zei, 'Nee, geef mij die krant maar weer'. Als de Voetbal International op woensdag komt zeg ik altijd, 'Kijk, mijn goud is er weer', en daarvan lees ik elke bladzijde."* Johannes kent de bibliotheek en weet dat er naast boeken ook tijdschriften zijn en gezelligheid te vinden is, want hij loopt er regelmatig langs als hij naar zijn kaartclub gaat: *"Ik zie door het glas heen dat daar mensen zitten te lezen. En vaak steken ze de hand even op als het bekenden zijn."* Ook voor hem geldt dat de bibliotheek geen onderdeel is van zijn leven. Hij loopt er langs, vindt het er gezellig uitzien, zwaait, maar het komt niet in hem op om zelf even binnen te stappen. Als er nou een aanleiding zou zijn, dan wellicht wel. Hij vertelt dat hij al vaker ergens over de drempel is gestapt, zoals bij een museum en een verzorgingshuis. Dat leek hem in eerste instantie niks, maar het was hem achteraf toch goed bevallen. *"Toen we in Amsterdam naar het museum gingen, wilde ik eigenlijk de stad in gaan. Maar ik ging toch mee en vond het toen wel mooi. En in het bejaardenhuis wist ik ook eerst niet wat ik er van moest vinden, maar ik doe het nog steeds. Prachtig!"* Dat er in de bibliotheek ook lezingen en sprekers zijn hoort hij wel eens op de biljartclub. Met een uitnodiging zou hij waarschijnlijk over de drempel stappen: *"Als iemand vraagt of ik mee ga, zou ik dat zomaar eens kunnen doen."*

Leonie (82) is net als Johannes niet dol op lezen, zij heeft een nare bijsmaak gekregen in haar jeugd: *"Ik kan niet zeggen dat ik een afkeer van lezen heb, maar op de middelbare en kweekschool kregen we opgedrongen wat we moesten lezen en dat werkt averechts. Dat waren niet de leukste boeken die we moesten lezen, en dwang is nooit goed."* Ze geeft verder aan dat haar de tijd ook ontbreekt, want ze zit op gym, Tai Chi, in het bestuur van een koor en is altijd in de weer. Toch heeft ze een efficiënte manier gevonden om op de hoogte te blijven van wat er in boekenland gebeurt: *"Ik lees recensies en op zondag kijk ik naar Boeken van Brands. Ik lees de boeken niet, maar heb dan wel de uitleg gehoord."*

Enkele voormalige leden hebben hun abonnement opgezegd omdat ze (te) weinig lezen. Ook het op tijd moeten inleveren van boeken heeft daar wel mee te maken. Dat levert soms problemen op, zoals bij Ineke (83): *"Ik wil een boek lezen als ik zin heb om te lezen. Ik wil niet op een bepaalde tijd een boek uit hebben of het moeten verlengen. Daar ben ik zo vaak de mist mee in gegaan. Vooral als je het druk hebt."*

Geen tijd

In de interviews zeggen meerdere ouderen dat ze weinig lezen en moeite hebben met het op tijd inleveren van boeken omdat ze geen of weinig tijd hebben door andere bezigheden. Zoals Leonie die gymt en in een bestuur

zit. Frederika (91) huivert om lid te worden omdat ze in de zomer geen tijd heeft: *"Ik ga wel graag naar de bibliotheek, maar in de zomer ben ik een buitenvrouw. Op lange winterdagen ben ik helemaal alleen en dan wil ik graag wat lezen. Die streekromans die vind ik zo prachtig mooi, die verslind ik gewoon."*

> *"Door drukte hebben ze geen tijd om boeken tijdig in te leveren"*

Geen tijd hebben is ook iets dat vroeger speelde, toen de geïnterviewde ouderen nog werkten en voor het gezin zorgden. Vrouwen die in hun jeugd graag lazen, hadden daar geen tijd meer voor toen ze kinderen kregen. Mannen werkten soms wel zeven dagen per week. Sommige ouderen zijn weer gaan lezen toen hun leven rustiger werd. Jannie (77) vertelt dat ze sinds haar pensioen juist tijd heeft om zich te verdiepen in specifieke onderwerpen en daarvoor boeken in de bibliotheek zoekt. Twee andere dames zijn relatief kort geleden (weer) begonnen met lezen. An (86) begon toen haar vrijwilligerswerk tien jaar geleden op haar 76e wegviel, Annie (86) had twintig jaar niet gelezen en is op haar 81e weer begonnen.

Financiële redenen

Twee ouderen waren vroeger lid van de bibliotheek maar hebben opgezegd vanwege de kosten. *"Dat ik geen lid ben ligt aan het lidmaatschapsgeld. Ik heb mijn abonnement vier à vijf jaar geleden opgezegd. Het werd duurder, ik las al niet zo veel en ik moest mijzelf er toe zetten te gaan lezen."* (Corrie, 79). Bij Okje (92) spelen ook nog andere redenen mee: *"Ik vond het lastig, want je moet altijd op tijd je boek weer inleveren. En de bibliotheek is duur. De kringloopwinkel is nu mijn bibliotheek, want daar koop ik nu boeken voor een goed doel. Dit is echt makkelijker en nog voordeliger ook."*

Dat iets te duur is kan op alle leeftijden een reden zijn om ergens vanaf te zien, maar er is hier mogelijk ook sprake van een link met leeftijd. Het valt namelijk op dat een aantal ouderen klaagt dat hun leeftijdsgenoten nauwelijks ergens geld aan willen uitgeven, waaronder Rinie (75): *"Ouderen willen altijd iets terug voor het geld dat ze uitgeven. Zo is de prijs voor deelname aan een feest hier verhoogd van 2,50 euro naar 5 euro. En nu komen ze niet meer, terwijl ze het makkelijk kunnen betalen. Dat is het onhebbelijke van oudere mensen. Ik zit daar echt mee. Ik fiets met een groep en die ouderen hebben het echt heel goed. Maar als ze van tevoren niet weten hoeveel de koffie kost, nemen ze het niet. En een koek van 50 cent vinden ze te duur."* Een bibliothecaris herkent dat en vertelt dat ouderen niet betalen voor wat niet nodig is, het is een zuinige groep.

Genoeg boeken en alternatieven

Er zijn alternatieve manieren om de klassieke functie van de bibliotheek die lenen en lezen mogelijk maakt (dus niet de verblijfs- of ontmoetingsfunctie), in te vullen. Dit kan het lidmaatschap van de bibliotheek overbodig maken. Dit gebeurt soms in woonzorgcentra, met een eigen boekenkast waar de bewoners een boek kunnen halen. Overigens woont slechts een klein deel van de 75-plussers in een woonzorgcentrum (zoals uit de cijfers in hoofdstuk 2 bleek). De plek in het woonzorgcentrum kan een uitleenpunt van de bibliotheek zijn, maar ook een eigen initiatief van de organisatie of van particulieren. Rinie (75), de geïnterviewde die zich aan gierige leeftijdsgenoten stoort, is zelf een voorziening gestart maar is daar later mee gestopt: *"Ik heb bij de ouderenbond zelf een bibliotheek opgezet. Dat was gratis, mensen konden twee boeken halen in ruil voor het terugbrengen van twee boeken. Dat liep dus zonder administratie. Dat heb ik een jaar vol kunnen houden. Toen had ik meer vrijwilligers dan mensen die kwamen lenen."* Nel (77) is lid van een kleine bibliotheek die onder de dorpsvereniging valt. Dit is voor haar goedkoper dan de openbare bibliotheek omdat ze per boek afrekent en geen lidmaatschap hoeft te betalen.

> *"Vanwege een eigen boekencollectie zijn ouderen niet (meer) lid van de bibliotheek"*

Bij de mensen die we thuis interviewen, treffen we uiteenlopende boekenkasten aan. Van kamers die rondom van vloer tot plafond gevuld zijn met boeken tot een klein kastje in de kamer of helemaal niets. Dini (87) heeft een bescheiden boekenkastje waar nog hele oude boekjes uit haar jeugd in staan, maar ze geeft er weinig meer om: *"Ik kijk iedere keer welk boek ik zal nemen, maar ik lees er eigenlijk nooit een."*

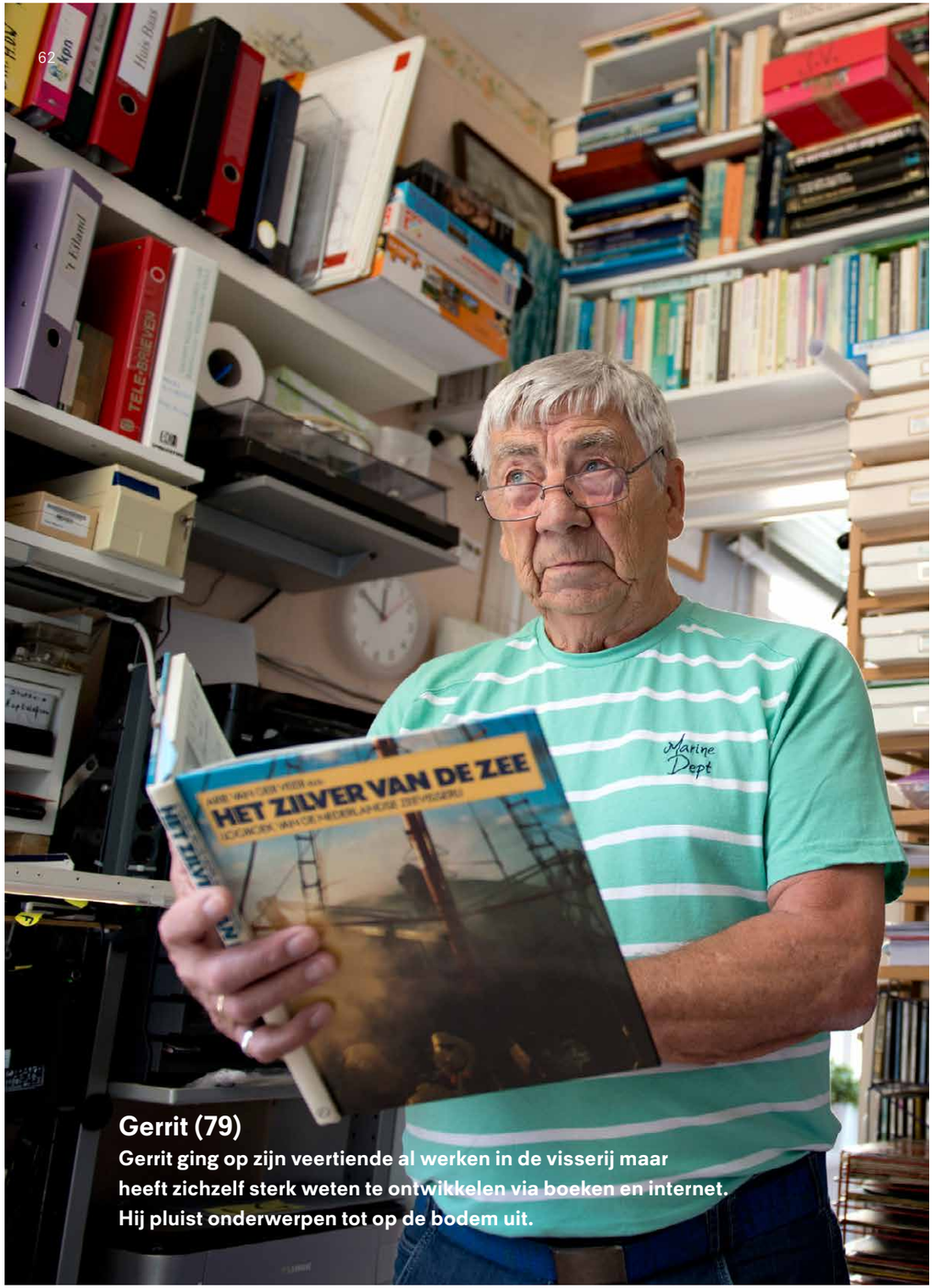

Gerrit (79)
Gerrit ging op zijn veertiende al werken in de visserij maar heeft zichzelf sterk weten te ontwikkelen via boeken en internet. Hij pluist onderwerpen tot op de bodem uit.

Drie ouderen noemen hun eigen bezit aan boeken als reden om niet (meer) lid te zijn, waaronder Lau (80): *"Ik ben jaren lid geweest van de NL boeken-club, daar moest ik boeken afnemen. Ik heb er nog wel vijftig staan die ik niet gelezen heb."* We spreken nog twee ouderen die nauwelijks in de bibliotheek komen omdat ze thuis nog zoveel boeken hebben, maar wèl lid zijn. Een van hen, Niek (80), is al tien jaar niet in de bibliotheek geweest, maar blijft lid voor het geval hij toch een boek wil lenen. Verder leest hij veel op internet, waardoor hij de bibliotheek minder nodig heeft.

> *"Met zoeken op de computer en internet kom je verder in een onderwerp" (Gerrit, 79)*

Opzeggen vanwege internet

Nog twee andere ouderen noemen internet als reden waardoor de bibliotheek voor hen niet meer nodig is. Gerrit (79) is lang lid geweest van de bibliotheek. Hij vindt internet nu beter geschikt om zich te verdiepen in een bepaald onderwerp en dat grondig uitpluizen. *"Met de computer kom je verder. Je kunt dieper komen in het onderwerp en verder weg zoeken. Een boek is dan beperkt. Ik lees bijvoorbeeld over genealogie, zeevaart en de Tweede Wereldoorlog."* Voor hem is dit een reden geweest om op te zeggen maar zoals bij zoveel ouderen speelt er meer mee: de buurtbibliotheek waar hij altijd heen ging verhuisde en de nieuwe vindt hij ongezellig. *"Misschien noemen ze dat modern."* De centrale bibliotheek in het centrum is lastig bereikbaar. Er zijn weinig parkeergelegenheden en de weinige die er zijn, vindt hij te duur. Het ov wil hij niet in met een zware tas met boeken en bovendien is er een kans dat je moet staan als het druk is.

Opleiding en sociale klasse

Het opleidingsniveau van mensen hangt samen met het lidmaatschap van de bibliotheek (zie Tabel 2.1 in hoofdstuk 2). Mensen met een lagere opleiding, zijn minder frequent lid van de bibliotheek. Bij ouderen blijkt dat zelfs nog wat sterker te zijn (zie Tabel 2.2): ouderen met een lagere opleiding lezen minder dan hoger opgeleide leeftijdsgenoten. Een mogelijke verklaring is dat lager opgeleide ouderen vroeger minder mogelijkheden hadden zich te ontwikkelen en een leesgewoonte te ontwikkelen.

De geïnterviewden zeggen dat sommige leeftijdsgenoten niet of nauwelijks lezen en minder vaak gebruik maken van de bibliotheek omdat zij vroeger vaak al jong aan het werk moesten. Ook werden vrouwen vaak vanzelfsprekend huisvrouw en kregen ze geen kans op een opleiding. Annie (86) die in een verzorgingshuis woont, constateert dat zij een van de weinigen is die leest: *"Er zijn hier ook mensen die in een klein wereldje leven, die hebben geen opleiding of werk gehad. Dat zijn vaak boerenvrouwtjes die vroeg het land op moesten en melkbussen moesten schuren... Niemand die ooit een boek leest bij mij aan tafel. Ze hebben ook geen tv-gids, ze zetten hem gewoon aan en lezen ook geen krant"*. Mieke (78) vertelt: *"Veel vrouwen werden automatisch in de rol van huisvrouw en moeder geduwd, door de omstandigheden werden zij niet geprikkeld om te lezen. Een aantal vrouwen is die ouderwetse taakverdeling ontstegen. Dat is wel afhankelijk van de persoon. Ik ben heel nieuwsgierig."*

> *"De oudere generatie heeft een beeld van een statige bibliotheek, dat vormt een drempel"*

Cor legt uit dat het uitmaakt of je het van huis uit meekrijgt: *"Ik ga nooit naar een bieb, mijn ouders waren niet ontwikkeld en dan krijg je dat van huis uit ook niet mee. De bibliotheek is iets voor ontwikkelde mensen, anderen hebben er geen trek in. Ik geloof niet dat asociale mensen in de bieb komen. Als je uit een gezin komt dat op het voortgezet onderwijs zit en je ouders hebben een opleiding gevolgd, dan kom je sneller in de bibliotheek. Want zien lezen, doet lezen. De generatie na ons is heel anders."* Niet alle geïnterviewde ouderen zijn het eens met Cor's stelling dat de bibliotheek alleen voor ontwikkelde mensen is. Een paar ouderen begrijpen het wel: *"Dat imago hoort echt bij de oudere generatie. De bibliotheek had vroeger toch een bepaalde drempel en zat vaak in oude, statige gebouwen in de stad met prachtig eikenhout. Als je binnen kwam moest je fluisteren en rustig zijn."* (Henrike, 74). Cor ging al jong werken en zat op zijn 13e op zee. Ze hadden een kist met christelijke boeken aan boord waarin hij bij het beperkte licht in zijn kooi nog probeerde te lezen. Maar dat lukte niet en op de wacht mocht hij al helemaal geen boek lezen, zijn leven bestond uit 'werken, werken, werken'. Hij is op latere leeftijd, na overleg met zijn vrouw, alsnog een studie gaan volgen. Aan een klein tafeltje voor het raam zat hij te studeren zodra hij even tijd had. Hij heeft de stuurmansschool gehaald en is later ook nog gezagvoerder geworden. Mensen zeiden tegen hem: *'Cor, dat heeft er altijd ingezeten.'*

Ondanks een lage stimulans van zijn ouders maar dankzij zijn wil en een goed stel hersenen heeft Cor zichzelf kunnen ontwikkelen. Hoe zat dat met kinderen die in een gezin opgroeiden waar niet gelezen werd? Ouderen hebben verschillende ideeën over of die kinderen uit zichzelf interesse voor lezen ontwikkelen: *"Een kind dat vanuit zichzelf van lezen gaat houden is een unicum. Je moet ze wel wat meegeven en leren."* (Henrike, 74). Jannie (77) denkt dat het wel vanzelf gaat: *"De echt intelligente kinderen doen het helemaal uit zichzelf. Wat er in zit komt eruit."*

Hoe dan ook speelde de sociale klasse waarin je opgroeide een rol. Bij de vrouw van Harrie (79), die als kind van lezen hield, werd het zelfs afgekeurd: *"Bij ons thuis zeiden ze tegen me 'ge verleest heel je verstand', je zit altijd maar te lezen en dat is niet goed. Je moest met je handen werken, zo was dat vroeger. In het bejaardenhuis gaf ik mijn schoonmoeder boeken voor haar verjaardag, maar als de zuster binnenkwam stopte ze die onder het kussen."*

Mieke (78) vat tot slot bondig samen hoe het volgens haar zit met sociale klassen en de bibliotheek: *"Niet denigrerend bedoeld, maar je hebt de arbeidersklassen, middenklassen en hogere klassen. Arbeidersklassen die gaan naar voetbal. De middenklasse laat kinderen opgroeien met boeken en maakt het meeste gebruik van de bieb. De hogere klassen kopen makkelijker een boek, dat heeft met financiën te maken."*

De redenen voor het niet-gebruik van de bibliotheek die we tot nu toe horen, hangen niet zozeer samen met de leeftijd. Het gaat over onbekendheid, niet of weinig lezen, geen tijd, te hoge kosten, toereikende alternatieven als eigen boeken en een andere boekenvoorziening of internet. Die redenen komen ook voor in andere onderzoeken die niet specifiek over ouderen gaan, maar bijvoorbeeld over afhakers (Cubiss, 2012). Opleiding en sociale klasse zijn relevant omdat de ouderen van nu vroeger minder kansen hadden dan generaties na hen. Er zijn ook redenen die wel met leeftijd te maken hebben, die bespreken we in het volgende hoofdstuk.

7. Leeftijd-gerelateerde drempels en belemmeringen

De ouderen die we spreken noemen verschillende drempels en belemmeringen als gevolg van ouderdom: hun lichamelijk en geestelijke gesteldheid gaat achteruit en maken lezen of een bezoek aan de bibliotheek en activiteiten aldaar moeilijk. In dit hoofdstuk gaan we nader in op deze meer leeftijdsspecifieke redenen om de bibliotheek minder of niet te bezoeken.

Lichamelijke beperkingen

Tiemen (81) heeft last van tranende ogen wat erger wordt naarmate het warmer is. In zijn huis is het daarom nooit warmer dan 17,5 graden. *"Vroeger las ik wel maar de laatste jaren niet meer omdat mijn ogen slechter worden en gaan tranen. Een boek lezen lukt me helemaal niet meer."* Hij is niet lid van de bibliotheek en een boek lezen is voor hem ook niet belangrijk genoeg om een alternatief te zoeken. Hij heeft zijn hele leven tot wel 90 uur per week in de horeca gewerkt. Van een luisterboek heeft hij nog nooit gehoord. Een andere dame, die slechtziend is, maakt juist dankbaar gebruik van luisterboeken en de leesloep. Op basis van de interviews kunnen we niet aangeven voor hoeveel ouderen slechtziendheid een probleem is, maar wel op basis van het onderzoek van Oomes (2011) naar de omvang van doelgroepen voor aangepast lezen. Daaruit blijkt dat één op de tien 65-plussers een visuele beperking heeft.

Twee ouderen lezen wel, maar vermijden zware boeken omdat die lastig omhoog te houden zijn. Joly (76) kan niet meer goed lezen na een oogoperatie. Maar ook geestelijk kunnen er problemen optreden na een ingreep. Anna (79), die altijd veel van lezen hield, kan het niet meer na een hartoperatie: *"Ik ben geopereerd aan mijn hart en sindsdien dringt het niet meer tot me door als ik iets lees, heel gek. Ik heb nog twaalf boeken staan. Ik kan die boeken wel lezen, maar ik kan het geestelijk niet meer verwerken. Kranten lees ik wel. Ik geloof niet dat ik een luisterboek leuk zou vinden. Ik heb daar geen geduld voor, ik wil het zelf doen."*

> *"Een op de tien 65-plussers heeft een visuele beperking"*

Mario (85) ondervindt vergelijkbare problemen: *"Ik heb wel boeken, maar ik heb geen zin meer om ze te pakken. Hoe ouder je wordt, hoe meer je achteruit gaat. Ik probeer wel dingen, zoals puzzelen, maar het lukt niet meer. Dat komt ook door een herseninfarct. Lezen is moeilijk omdat mijn kortetermijngeheugen niet meer werkt, ik doe zeker een half uur over een bladzijde. Als ik sneller moet lezen begrijp ik niets meer."*

Voor dit onderzoek hebben we geen mensen met dementie geïnterviewd, maar er zijn wel cijfers over bekend: 10% van de 65-plussers heeft dementie, van de 80-plussers is dat 20%[6]. Mensen met dementie staan ook benoemd als doelgroep voor aangepast lezen in het onderzoek 'Een bredere blik op lezen' (Oomes 2011).

Concentratie en geheugen

Een hartoperatie en een herseninfarct zijn ingrijpende gebeurtenissen. Maar het concentratievermogen en het geheugen kunnen ook geleidelijk achteruit gaan. Als het vermogen om te concentreren afneemt is dat een reden om niet of minder te gaan lezen, al herkent niet iedereen dat. Dini (87) legt uit: *"Tegenwoordig lees ik geen boeken meer. Het duurt me te lang want lezen gaat minder snel dan vroeger en ik ben te ongeduldig. Ik kan me minder concentreren. Dan kijk ik naar buiten en dan denk ik, 'Waar was ik ook alweer?'"*

6 Zie cijfers op www.alzheimer-nederland.nl

Ook geconcentreerd zijn met muziek op de achtergrond wordt lastiger, merkt Henrike (74): *"Ik las eerst met muziek, maar moet nu stilte om me heen hebben. Ik kan ook niet meer vier dingen tegelijk doen."* Dat multitasken moeilijker wordt, vertelt ook Maatje (77): *"Vroeger zat je met je muziek je huiswerk te maken. Maar als mijn man tv kijkt en ik zit te werken denk ik nu: zet alsjeblieft dat geluid uit!"*

Het vermogen om informatie op te nemen wordt voor sommige ouderen dus minder en het geheugen loopt terug waardoor ze na een tijdje niet meer weten waar het over gaat. Vergeetachtigheid kan ook leiden tot onbewust herlezen van een boek: *"Je bent sneller vergeten wat je hebt gelezen. Dan kom ik thuis met een boek en denk ik na twintig bladzijden: verrek die heb ik al gelezen. Is het lang geleden dan lees ik hem nog een keer en anders breng ik hem terug." (Nel, 78).*

> *"Het vermogen om informatie op te nemen wordt voor sommige ouderen minder"*

Tiemen, die last heeft van tranende ogen, Anna die een hartoperatie heeft gehad en Dini die zegt te ongeduldig te zijn voor een boek, lezen wel nog alle drie de krant. Een krant is wellicht makkelijker en laagdrempeliger dan een boek, het zijn losse artikelen en je kunt hem in delen lezen, zoals Tiemen: *"De krant lezen, dat doe ik in twee keer, rustig aan. Om zeven uur sta ik op en als de krant er is, ga ik die eerst rustig lezen. Zondag vind ik een rotdag, want dan komt er geen krant."*

Verdeling energie en activiteiten

Een ander genoemd gevolg van het ouder worden, is dat ouderen minder energie hebben dan voorheen. Irma (81) legt uit: *"Als ik één flinke activiteit heb op een dag dan ben ik qua energie uitverkocht. (...) Je moet prioriteiten stellen. Wat vroeger een taak was, zoals naar de supermarkt gaan, is nu een uitje. Ik moet efficiënt met mijn energie omgaan."* Daar spreken meerdere ouderen over. Na één of twee activiteiten is het voor hen wel klaar voor de dag. Dit zorgt ervoor dat zij prioriteiten gaan stellen en hun energie besteden aan zaken die ze echt belangrijk vinden. Daar hoort een bibliotheekbezoek niet altijd bij, tenzij dat heel belangrijk voor ze is.

Cor (81) vertelt dat het actieve deel van zijn dag tot half één in de middag duurt. Daarna doet hij niets meer dat niet de dag erna kan. De krant spellen en zijn huisje bijhouden zijn voor hem belangrijk, de rest niet: *"Een lezing hoeft niet meer, want mijn hoofd is vol. Ik kan het niet meer opbrengen op mijn leeftijd, mijn puzzelboekje en de krant is genoeg."*

> *"Ouderen hebben minder energie dan voorheen, daarom willen ze in de avonden vrij zijn"*

Meerdere ouderen geven aan dat hun afnemende energieniveau ook een reden is om de avonden vrij te willen zijn: *"Ik ga nooit meer naar de lezingen omdat die 's avonds zijn. Overdag ben ik de hele dag bezig, 's avonds ben ik op. Als het 's middags zou zijn dan zou het anders zijn. Ik ga alleen nog naar de schouwburg 's avonds."* (Mieke, 78). Bovendien speelt hier ook het veiligheidsgevoel mee, niet alle ouderen voelen zich veilig op straat in de avond. Menkehorst (2011) adviseerde naar aanleiding van een vergelijkbare bevinding dat de bibliotheek zich wat betreft 55-plussers ook op middag-activiteiten moet richten, de voorkeur gaat daarbij uit naar activiteiten tussen 13.00 en 17.00 uur en vooral op dinsdag tot donderdag. Natuurlijk zijn er ook ouderen die zich niet onveilig voelen 's avonds, zoals in de kleine dorpen of als mensen niet bang zijn aangelegd.

Mobiliteit en vervoer

Van de vijftig ouderen die we interviewen, hebben de meesten geen problemen met mobiliteit. Dit bleek ook uit de cijfers in hoofdstuk 2: ruim twee derde (68%) van de 75-plussers heeft geen hulpmiddel bij het lopen. In een onderzoek naar de omvang van doelgroepen voor aangepast lezen (Oomes 2011) komt mobiliteit ook aan de orde, met andere vraagstellingen en criteria. Daarin wordt genoemd dat 22% van de 65-plussers een 'beperking in beweeglijkheid' heeft.

Voor de ouderen met mobiliteitsbeperkingen is het niet goed meer kunnen lopen of fietsen, het niet (meer) kunnen autorijden of niet meer met het openbaar vervoer kunnen gaan een probleem. Zoals voor Jan (81): *"Om te bewegen ben ik afhankelijk van mijn rollator en van vervoer. Als er vervoer zou zijn, dan zou ik nog steeds naar de bibliotheek willen. Maar de middelen zijn nu beperkt."* Ouderen voor wie dit nog niet speelt, willen er niet aan denken of realiseren zich dat dit snel kan veranderen. Harrie (79) omschrijft poëtisch: *"Afstand is nog geen probleem, maar je weet niet wat de toekomst brengt. Op onze leeftijd kan het morgen helemaal anders kan zijn. Wij zitten in het bos waar geschoten wordt, elke drie weken hebben we wel een begrafenis."* Het inzetten van een middel als de bibliobus kan een oplossing zijn. Alleen Nel (85) vertelt er gebruik van te maken.

We spreken twee dames die altijd op de fiets naar de bibliotheek gingen, maar dat na een tijd niet meer konden. Ze zochten naar alternatieven maar die voldeden ook niet. An (86) probeerde de taxibus: *"Tot mijn 81ste deed ik alles op de fiets. Toen ik dat niet meer kon moest ik met de taxibus, maar dan zit je soms een uur te wachten. Dan vergaat de lust om veel te gaan. Vervoer is heel belangrijk voor oudere mensen. Ik ken een vriendinnen-clubje dat is opgehouden door problemen met het vervoer, ze zaten allemaal te lang te wachten op de taxibus."* Irma (81): *"Vorig jaar ben ik gevallen dus fietsen durf ik niet meer. Ik kan met de auto, maar dan moet ik weer een eind lopen, want je kunt niet in de buurt parkeren. Het filiaal in de buurt is opgeheven, dus dan zijn er ook minder mogelijkheden. Ook als je het ov neemt moet je er naartoe lopen en moet je wachten. Of het regent. Dit zijn dingen waar ik vroeger niet over nadacht, en die steeds moeilijker worden."*
An krijgt de boeken van de bibliotheek nu thuisgebracht, Irma neemt genoegen met de boeken die in haar boekenkast staan.

> *"Het is jammer dat de bibliotheek niet vraagt waarom ik er niet meer leen" (Loek, 84)*

Loek (84) heeft wel een alternatief gevonden, namelijk bol.com. Zij is zo lang ze zich kan heugen lid van de bibliotheek maar loopt inmiddels heel moeilijk. Ze vindt het jammer dat de bibliotheek nooit een bericht heeft gestuurd om te vragen waarom ze al een jaar geen boek meer heeft geleend. Toen ze de bibliotheek belde om haar lidmaatschap op te zeggen werd alleen gezegd: 'Dat is goed.' Loek verbaast zich daarover en vindt dat ze hadden moeten vragen wat er aan de hand is en of ze iets voor haar zouden kunnen doen. Loek: *"Ja, hallo zeg! Ik had zo'n mevrouw onmiddel-*

lijk ontslagen. Ik volg nu Wim Brands en vind hem heel goed. Meestal als hij een boek besproken heeft bestel ik het dezelfde middag bij bol.com."

Buiten drie geïnterviewden, An, Irma en Loek, rijden de meeste ouderen nog wel auto. Van de ouderen die met de auto naar de bibliotheek gaan, parkeert een deel wat verder weg om parkeergeld uit te sparen. Henrike van 91 vindt autorijden op zich geen punt, maar ze vindt parkeergarages inmiddels eng. Ook ziet ze op tegen het betalen bij een parkeerautomaat.

Ook de lokale omstandigheden op het gebied van vervoer zijn belangrijk. In Den Haag had het opheffen van een buslijn tot gevolg dat een deel van de ouderen niet meer naar de bibliotheek kwam. In de dorpen in Friesland kunnen de geïnterviewden zich niet voorstellen dat ouderen vanwege vervoersproblemen niet meer aan hun boeken kunnen komen: *"Ik ken mensen die invalide zijn, maar via iemand anders aan hun boeken komen. Mensen zijn hier sociaal en denken aan anderen. Het regelt zich hier wel, mensen helpen je als dat nodig is."* (Willem, 76). Ook Kees (76) uit Middelburg voorziet geen problemen: *"Als ik hulpbehoevend zou zijn zou ik een ander vragen boeken mee te nemen. Ik kan dan via internet zoeken en dan kan ik precies opgeven welke boeken ik wil hebben."*

Verzadiging en interesse

Een onderwerp waar verschillend over gedacht wordt door de ouderen die we spreken, is het al dan niet afnemen van interesse met het ouder worden. Enkele ouderen vertellen ons dat ze bijvoorbeeld geen zin meer hebben in een lezing, omdat ze als het ware genoeg hebben gehoord in hun leven. Hieronder een aantal uitspraken uit de interviews:
"Ik heb in mijn leven veel congressen en lezingen moeten aanhoren en ben het gewoon beu, ik geloof het wel. Ik lees ook geen romans meer. Ik begin eraan, en dan is het alsof het voedsel is dat je niet lekker meer vindt." (Koos, 85).
"Alles herhaalt zich steeds, bijvoorbeeld met de vrouwenbeweging. Dat weet ik allemaal wel, dat heb ik al tachtig keer gehoord. Als ik mensen hoor over euthanasie, denk ik, ja jongens het is voor iedereen anders. Je weet toch niet hoe het leven gaat lopen. Op mijn leeftijd heb ik dat allemaal wel gezien." (An, 86).
"Je bereikt een moment van verzadiging. Dat je zoveel gelezen, gedaan en gezocht hebt en noodzakelijke kennis hebt opgedaan. Dat je zegt, nu is het genoeg." (Gert, 75).
"Ik heb vrij lang gewerkt en heb het vrij druk gehad. Op mijn werk had ik vergaderingen, ik zat in het schoolbestuur en was actief in de kerk. Daar heb ik nou helemaal geen zin meer, ik doe gewoon wat ik leuk vind." (Ineke, 83).

Henrike (74) heeft dat bij museumbezoeken. Ze is er sneller doorheen dan vroeger omdat ze vindt dat dingen op elkaar gaan lijken en ze het al heeft gezien en meegemaakt. Maar met lezen heeft ze dat juist niet. Jannie (77) herkent het helemaal niet: *"Ik heb juist veel meer interesse, want ik heb tijd nu ik gepensioneerd ben. Als je ouder wordt wil je dieper op de dingen ingaan want daar heb je dan de rust voor."* Loek (84) merkt aan haar vriendinnen dat ze niet meer zo snel aan iets nieuws beginnen, terwijl ze zelf wel graag uitdagingen aangaat. Het bewijst maar weer de diversiteit van de groep. De ene oudere heeft geen behoefte meer aan kennis en nieuwe dingen, terwijl de ander zich juist volledig ergens in wil verdiepen.

> *"Sommige ouderen hebben genoeg gehoord in hun leven"*

Roelof (91) is geen lid van de bibliotheek maar hij ging tot voor kort wel regelmatig naar lezingen. Dat doet hij nu niet meer, omdat hij vindt dat hij daar te oud voor is. Hij kan in de praktijk niets met de informatie die hij hoort en daarom is zijn interesse afgenomen: *"Ik hoor iets en vind dat ik er iets mee moet. Maar ik heb niet meer de capaciteit om er iets mee te doen."*

De leeftijdgerelateerde redenen die ouderen ons geven, hangen samen met een geleidelijke of abrupte achteruitgang van lichaam of geest. Die beperken de mogelijkheid om te lezen en de bibliotheek te bezoeken. Het bewegen kan minder makkelijk gaan, wat effect heeft op de mobiliteit. Het kan zijn dat het zicht achteruit gaat of er andere beperkingen optreden. Bij sommigen wordt het geheugen minder en neemt de concentratie zodanig af dat lezen niet meer mogelijk of prettig is. Ook kan het voorkomen dat mensen minder energie hebben dan vroeger, waardoor de bibliotheek wel een hoge prioriteit moet hebben, willen ze het beetje energie dat ze hebben aan een bibliotheekbezoek besteden. Een aantal ouderen geeft aan dat ze minder interesse hebben en verzadigd zijn met informatie. Of ze merken dat ze de capaciteit niet meer te hebben om iets met de informatie te doen.

8. Tips en ideeën van ouderen

Aan het eind van de interviews vragen we de ouderen of ze zelf nog tips en ideeën hebben. Wat zou de bibliotheek kunnen doen om meer van hun leeftijdsgenoten te bereiken? En wat zouden ze veranderen als ze de directeur van de bibliotheek zouden zijn?

Reclame maken

Bij de vraag of ze wel eens iets over de bibliotheek in de krant lezen, beginnen de meeste ouderen over de bezuinigingen en sluitende bibliotheken, waaronder Nel (77): *"Ja genoeg, vooral als ze bijna failliet zijn. Maar nooit ander nieuws. Er zijn niet zo veel reclames over de bieb."*
Veel van de antwoorden komen hier op neer. De meeste ouderen lezen heel weinig over de bibliotheek, wat volgens hen ook consequenties heeft voor de bekendheid ervan: *"Ik lees nooit wat over de bieb, er wordt nooit reclame gemaakt. Je zou haast zeggen dat hij niet bestaat. Het is gewoon een stil nummer."* (Frederika, 91).

> *"Er wordt zo weinig reclame gemaakt door de bieb. Het is een stil nummer" (Frederika, 91)*

Een andere oudere merkt op dat hij er ook niet meer op let: *"Als je er niet meer komt, ga je er ook snel aan voorbij. Je leest er gewoon overheen. Omdat je niet meer gaat is het niet aantrekkelijk voor je."* (Mario, 85).
Dat werkt natuurlijk ook andersom, zoals voor Annemarie (84) die in het bestuur van de bibliotheek heeft gezeten en er juist alles meteen over

John (78)
John is niet lid van de bibliotheek en was er nog nooit geweest omdat hij dacht dat het een chocoladefabriek was. Hij was blij verrast door het aanbod in de bieb en de gezelligheid.

opmerkt: *"Als er iets over de bibliotheek in de krant staat interesseert het me nog steeds, als je er jaren ingezeten hebt valt het onmiddellijk op."* Enkele ouderen geven aan dat ze het leuk zouden vinden als er een uitgebreider achtergrondartikel over de bibliotheek in de krant zou staan, waaronder Frits (83): *"Lezingen worden wel eens aangekondigd in de wijkkrant. Maar niet een beschouwend verhaaltje of ervaringen van de bibliotheek."*

Ouderen geven aan dat vooral lokale krantjes en blaadjes gelezen worden door hun leeftijdsgenoten, 'iedereen spelt dat blad'. Ze raden bibliotheken dan ook aan om daar meer in te plaatsen om beter bekend te maken dat ze er zijn en wat ze te bieden hebben. Dit is ook de ervaring van een stafmedewerker van de bibliotheek Westland. Zo staat in het rapport '50pk. Tijd voor cultuur': *"Westlanders gebruiken de plaatselijke huis-aan-huisbladen en radio als informatiebronnen voor uitstapjes en activiteiten. Plaatsing in deze media levert bijna altijd een goede respons op."*

> *"Plaats meer berichten in de lokale krantjes en blaadjes"*

Kortom; *'meer reclame maken en jezelf verkopen'*, zoals Willem (76) en vele andere ouderen in gelijksoortige bewoordingen aangeven, want dat gebeurt volgens hen te weinig. Verder wordt 'een bejaardenblad' genoemd om in te adverteren of een blad van de ouderenbond. Dat stelt Wil (80) voor, die zelf bij zo'n blad betrokken is: *"Via de ouderenbonden. Wij krijgen van veel organisaties kopij, maar de bibliotheek meldt het nooit als er een leuke activiteit is."* Ook het verspreiden van een folder kan waardevol zijn: *"Misschien is het leuk om in een folder meer uitleg te krijgen over de bibliotheek over wat je er kunt doen. Misschien trekt het een beetje meer aan."* (Mario, 85).

Een ander idee is om aan te haken bij het jaarprogramma van het cultureel centrum als de bibliotheek daar bij in zit: *"Wij zijn vrienden van het cultureel centrum. We plannen een heel seizoen vooruit. Dan heb je een stok achter de deur. We zijn er gisteren geweest en kregen het nieuwe programma 2016, maar hebben niets van de bibliotheek gezien. Het zou handig zijn als ze een jaaroverzicht hebben en dat er een boek uitkomt, van het theater en de bieb."* (Niek, 80).

Meer bekendheid leidt wellicht ook tot meer interesse: *"De eerste stap is laten weten dat ze er zijn. Als ik weet wat ze allemaal in huis hebben, zit er misschien iets bij wat mij interesseert."* (John, 78). John heeft de bibliotheek in zijn woonplaats nooit eerder herkend en dacht tot het interview in de bibliotheek dat het – vanwege de gevel – een chocoladefabriek of restaurant was. Ook bij Roelof (91) ontdekken we een dergelijk misverstand. Hij is ervan overtuigd dat de bibliotheek al maanden dicht is omdat deze in de steigers staat met zeilen ervoor. De bibliotheek blijkt bij nabellen gewoon open. Roelof is zeer verbaasd en vertelt dat meerdere mensen denken dat hij dicht is. Er bleek bijvoorbeeld nergens op de zeilen een grote tekst te staan dat de bibliotheek gewoon open is.

Naast het bekend maken van het aanbod zouden ouderen ook meer willen horen over andere randvoorwaarden, zoals vervoersmogelijkheden van en naar de bibliotheek. Zo weet een man uit Veldhoven dat er vrijwilligers zijn die mensen willen halen en brengen, maar dat weten maar weinig mensen volgens hem. Annemarie (84) denkt dat de drempel ook lager wordt als er naast informatie, hulp wordt aangeboden: *"Veel mensen weten niet dat je boeken kunt laten thuisbezorgen. Het maakt het makkelijker als dat beter bekend wordt gemaakt."*

Eropuit en presentaties geven

Naast meer reclame maken, opperen diverse ouderen dat de bibliotheken ook presentaties kunnen geven aan ouderen. *"Het zou mooi zijn als iemand van de bibliotheek eens een keer zou komen vertellen op een jaarvergadering of bijeenkomst van de ouderenbond of iets dergelijks. Meestal is er een thema, daar zou de bibliotheek mooi bij kunnen aansluiten. Je hebt daar een heleboel oude mensen bij elkaar."* (Annemarie, 84).

> *"Zet ouderen in bij de organisatie van een activiteit"*

Ook bij andere ouderen gaan de radertjes draaien wanneer ze nadenken over hoe de bibliotheek meer ouderen kan benaderen: *"Ja, dan moeten ze nog eens een presentatie geven aan ouderen, dat ze weten wat er allemaal omgaat in de bieb. Of je kunt het eens andersom doen, ga als bibliotheek naar de mensen toe. En dan vragen of mensen een lezing of activiteit interessant vinden. Er kunnen dan ook er vervolgacties komen, bijvoorbeeld nog eens met een groep mensen praten."* (Dely, 76).

Stella Salden schrijft in de tijd dat ze directrice van de Unie KBO was in het rapport '50pk. Tijd voor cultuur': *"Werk samen met de lokale afdelingen van ouderenorganisaties. Daar weten ze heel goed hoe je 50-plussers kunt bereiken en in welk aanbod ze interesse hebben."* Een vergelijkbare bevinding doen onderzoekers in Vlaanderen. Na het aanschrijven van een aantal bibliothecarissen van bibliotheken waar relatief veel ouderen komen, is de enige voorzichtige conclusie die ze kunnen trekken dat samenwerking met seniorenverenigingen een goede manier is om meer senioren over de bibliotheekdrempel te krijgen. Om er zekerheid over te krijgen, zou dat kwantitatief onderzocht moeten worden, geven de onderzoekers aan (Glorieux en Kuppens, 2006).

> *"Sommige mensen hebben een uitnodiging nodig om naar de bibliotheek te komen"*

Jannie (77) denkt dat het ook een goed idee is als ouderen zelf een praatje houden in de bibliotheek: *"Toch wel meer naar buiten treden met een lezing of een gelegenheid om zelf een lezing te organiseren, er zijn mensen die wel graag een praatje zouden willen houden."* Ook Koos (85) vertelt dat het hem een goed idee lijkt ouderen in te zetten, maar dan eerder als activiteit van de bibliotheek: *"Zie mensen niet alleen als consument maar ook als leverancier, dat past ook in deze tijd. Ontlok mensen verhalen over een gebeurtenis. Ouderen kunnen dan leverancier zijn van belevingen en verhalen."*

Wil (80) heeft nog een ander idee hoe je 75-plussers naar de bibliotheek kan krijgen: *"Organiseer iets met koffie met taart of warm eten, daar komen mensen op af."* In een Vlaams onderzoek (Vandekerckhove, 2011) wordt ook gemeld dat zij inspelen op de wensen van ouderen door koffie en taart aan te bieden. Verder staat er in het rapport '50pk. Tijd voor cultuur' de volgende tip: *"Geef eens iets cadeau. Met een gratis kopje koffie, koekje, plakje cake of bitterbal voelen mensen zich extra welkom en zullen ze eerder geneigd zijn wat langer te blijven óf eerder te komen."* Zorg dan wel voor een goede kop koffie. Voor Loek (84) werkt de koffie bijvoorbeeld

averechts: *"Ze hebben in die bieb ook echt verschrikkelijke koffie. Eerst moet je een muntje gaan regelen en dan heb je uiteindelijk een bruinachtig soepje."*

Halbe (82) wordt tijdens het interview zo enthousiast dat hij zich ter plekke opwerpt als ambassadeur voor de bibliotheek: *"Eigenlijk zou je in buurthuizen aandacht moeten besteden aan de bibliotheek, je hebt daar een hele ongedwongen sfeer. Ik ga onmiddellijk alle buurthuizen opzoeken en kijken of ze daar aandacht schenken aan de bieb. Je kunt dat heel aantrekkelijk maken, bijvoorbeeld met een vitrine met oude en nieuwe boeken. Eigenlijk een soort materiële catalogus."*

Stimulans nodig

Tijdens meerdere interviews blijkt dat oudere niet-leden best eens naar de bibliotheek zouden willen voor een bezoekje of om een activiteit te bezoeken, maar dat ze niet de eerste stap zetten. Als iemand anders dat zou doen, dan zouden ze wellicht wel gaan. De ouderen zeiden in de interviews daarover het volgende:

"Overdag zou ik altijd met iemand samen willen gaan. Ik neem niet zelf het initiatief, ga nooit uit mijzelf ergens naartoe. Mijn kinderen zeggen ook wel eens, 'pak de telefoon en ga er op uit'. Ik denk dat veel anderen dit ook hebben." (Nel, 85).

"Ik heb het gevoel dat ik drempelvrees heb nu ik alleen ben. Ik was gewend om altijd met z'n tweeën te zijn, dan knoopte ik met iedereen een praatje aan. Als ik alleen ga denk ik dat mensen denken 'wat doet die vreemde vogel hier?'" (Tiemen, 81).

"Ik denk dat de bieb niets voor mij kan betekenen, maar ik zou best eens naar de koffiehoek willen. Maar ik wil niet alleen. Ik ben nu ook twee keer naar een andere club geweest en dat viel mij hartstikke mee." (Aukje, 83).

Deze mensen hebben een uitnodiging nodig. Verder zeggen de ouderen dat als iemand anders iets al doet, het makkelijker is om dat ook te gaan doen. Er moet voor hen een aanleiding zijn om ergens heen te gaan. Een echtpaar dat net via een uitnodiging een theater ontdekt had, omschrijft het als volgt: *"Om nou zomaar zonder aanleiding ergens heen te gaan, bijvoorbeeld een lezing, dat trekt niet zo. Ik kwam toevallig in contact met theater Dakota en het was ontzettend leuk."* (Gerrit, 79).

Bibliotheekinrichting

Ouderen spreken tot slot hun wensen en ideeën uit over de inrichting van de bibliotheek. Enkele ouderen vinden het een nadeel als boeken rechtop staan. *"Ik zie al slecht en dan moet je ook nog scheef kijken. Dat is voor mij de reden dat ik niet ga, want ik vind dat heel vervelend. Als ik schuin sta word ik duizelig."* (Fré, 83). Voor de boeken op de lage planken heeft Jaap (78) in een andere stad een handige aanpassing gezien: *"In Rotterdam staan de boeken een paar graden gekanteld, dan hoef je niet op je knieën te gaan om te zien wat er staat. Voor de oudere mens is dat makkelijker. En in Rotterdam heb je meer gelegenheden om even te zitten."* Genoeg stoelen en krukjes neerzetten noemde ook Niek (80): *"Als ik onderin die stellingen moet zijn, pak ik er een stoel bij. Zet er krukjes neer zodat we goed in de onderliggende rij kunnen kijken."*

Als ze directeur zouden zijn van de bibliotheek, wat zouden ze dan veranderen? We krijgen diverse antwoorden, van meer non-fictie tot alles gelijkvloers maken, meer of juist minder personeel, en Maatje (77) – bij wie in de stad een nieuwe bibliotheek is gekomen – zou hem gezelliger maken: *"Het is hartstikke modern. Het is een mooi gebouw en het is niet onaantrekkelijk, maar ik kom er nooit. De verlichting is behoorlijk fel en ik kan mij voorstellen dat mensen zeggen 'hier is het niet gezellig, hier ga ik niet zitten'. Misschien het meubilair wat meer aaibaar en gemoedelijker maken."*

> *"Het is vervelend dat boeken rechtop staan. Ik word duizelig als ik scheef moet kijken" (Fré, 83)*

Andere ideeën die mensen naar voren brengen zijn: een activiteit met een bingo combineren, je als bibliotheek niet teveel met bijzaken bezighouden, iets doen met het programma 'Boeken' van Brands en zoiets ook als bibliotheek onder de aandacht te brengen. Het meest voorkomende antwoord is echter dat ze helemaal niets zouden veranderen aan de bibliotheek omdat hij al helemaal perfect is.

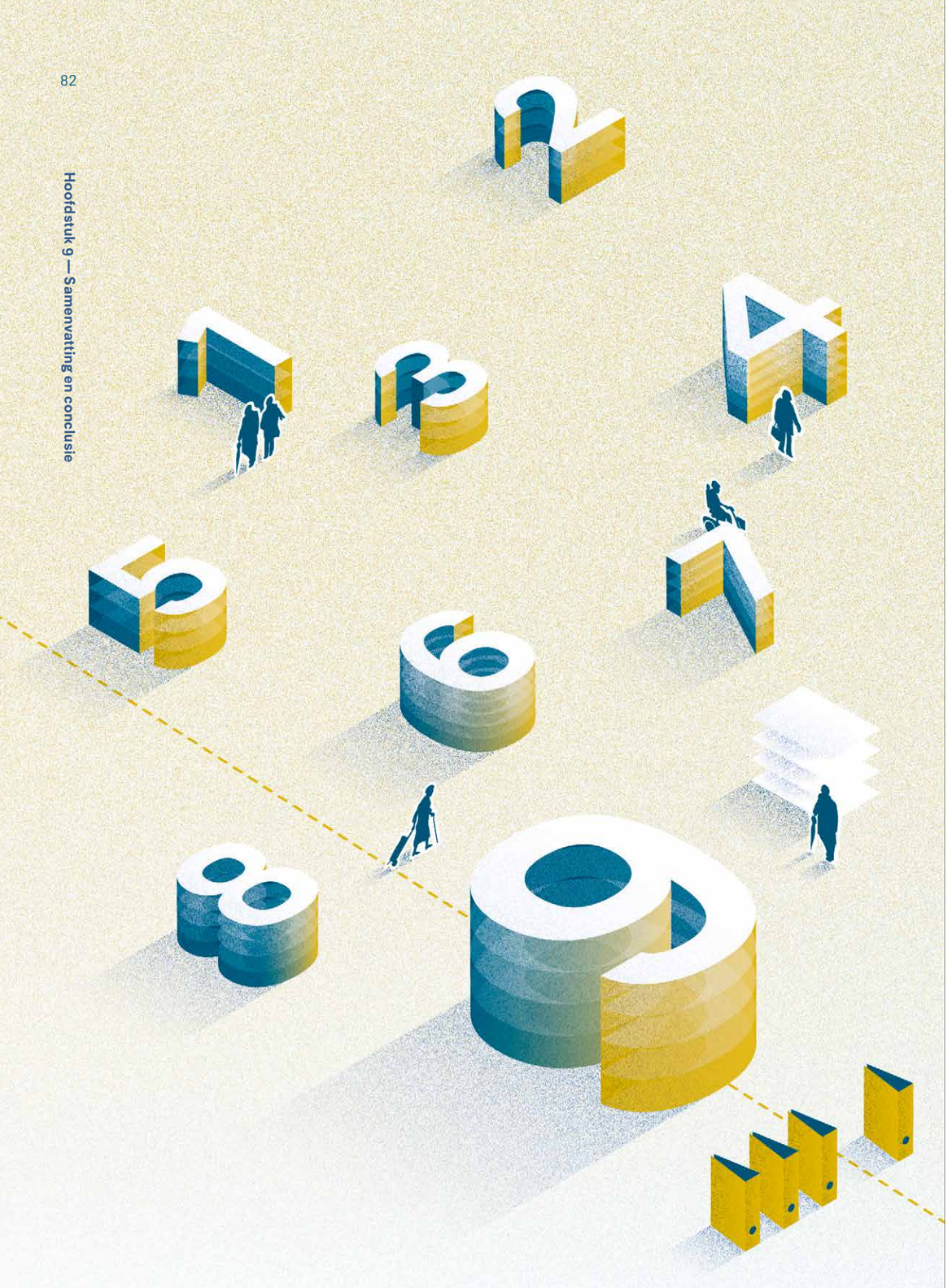

9. Samenvatting en conclusie

De groep ouderen groeit vanwege de dubbele vergrijzing de komende jaren sterk: de groep ouderen wordt groter en de leeftijd van de mensen in deze groep neemt steeds meer toe. Op dit moment zijn er 1,24 miljoen 75-plussers, dit aantal groeit naar 2,5 miljoen in 2040. Een groep om niet over het hoofd te zien. Met het toenemen van het aantal ouderen in Nederland neemt de aandacht voor hen toe, ook op het terrein van cultuur.

Onderscheid op basis van leeftijd lijkt echter kunstmatig. Stalpers stelde in 2004 al vast dat enkele bibliotheken geen speciaal ouderenbeleid voeren, omdat zij niet denken in termen van leeftijd maar in termen van behoeften. Uit de cijfers in hoofdstuk 2 blijkt de groep 75-plussers (de vooroorlogse of stille generatie) zich echter duidelijk te onderscheiden van de groep 65-75-jarigen (de protestgeneratie). De groep is minder hoog opgeleid (met name de vrouwen) en gebruikt beduidend minder internet dan de jongere generaties ouderen. Ze wonen vaker alleen en zijn vanwege het verlies van belangrijke mensen in hun omgeving vaker eenzaam. Ze zijn wat minder tevreden over hun gezondheid en – hoewel het om een klein deel van de groep gaat – hebben ze vaker een hulpmiddel nodig bij het lopen en horen. Ondanks deze beperkingen zijn ze over het algemeen tevreden met hun leven.

In hoofdstuk 3 zagen we dat verschillende onderzoekers en marketeers hebben geprobeerd om de groep ouderen te definiëren, al dan niet aan de hand van persona's en klantsegmenten. Op basis van de vijftig interviews die voor dit onderzoek zijn gehouden is het moeilijk om specifieke typen ouderen te definiëren. De ouderen en daarmee hun omstandigheden zijn zeer divers. Van een bevreesde dame die bang is voor alles met knoppen tot en met een tachtiger met de bibliotheek app op zijn smartphone. Van een 81-jarige aan huis gebonden man tot een 91-jarige man die er

dagelijks op uittrekt en met zijn vriendin door Europa trekt. Van niet-lezen tot boeken verslinden, en alles wat er tussenin zit.

Om tot meer algemene conclusies te komen, zou een kwantitatief onderzoek moeten worden uitgevoerd. Maar zoals we al eerder aangaven, is dat onder de oudere groep een lastige opgave. Ze zijn minder actief op internet en dus zijn fysieke enquêtes nodig om de hele groep te bereiken.

Leesgedrag

Verschillende ouderen vertelden dat hun leesgedrag is veranderd.
Ze hebben meer tijd om te lezen of zijn zich meer gaan oriënteren op andere genres. Lezen op e-readers doen ze beperkt, de beleving van het lezen op papier wordt meer gewaardeerd. Ook geven ze aan meer te lezen om invulling te kunnen geven aan de soms lange dagen. Daarnaast speelt het vermogen om te concentreren een rol bij het aantal uren dat men leest.

Betekenis van de bibliotheek

Waar de bibliotheek in het leven van de ene oudere geen rol speelt, is het voor de andere oudere figuurlijk van levensbelang. De bibliotheek wordt voornamelijk geassocieerd met lezen en het lenen van boeken.
Veel ouderen geven aan het verdwijnen van de bibliotheek geen goede zaak te vinden. Niet zozeer omdat ze hem zelf missen, maar voor andere mensen. Dit sluit aan op bevindingen van Oomes (2015) die constateert dat niet alleen bezoekers de bibliotheek als waardevol beschouwen, maar ook de mensen die er niet komen.

Gebruikers en bezoekers van de bibliotheek

Een aantal ouderen geeft aan niet zonder de bibliotheek te kunnen.
Het biedt de 75-plussers sociaal contact en vormt een belangrijk tijdverdrijf. Ze lezen er in samenzijn met anderen de kranten en tijdschriften. Hoewel de meeste ouderen weten dat ze in de bibliotheek bijvoorbeeld computercursussen kunnen volgen, nemen er slechts een paar ook echt deel.
Dat de ouderen gebruik maken van de bibliotheek, wil niet altijd zeggen dat ze ook lid zijn. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een interview met een echtpaar dat er bijna dagelijks zit. Zij voelen zich ook echt betrokken bij de samenleving door in de bibliotheek tijd door te brengen en er de krant te lezen.

Niet-gebruikers

De oudere niet-gebruikers verschillen niet veel van andere niet-gebruikers. Vaak lezen ze weinig en zeggen ze thuis ook koffie te hebben. Ze hebben weinig redenen om naar de bibliotheek te gaan. Sommigen zouden best wel naar de bibliotheek willen, maar zien geen reden voor een bezoek.
Ze ervaren een drempel of komen simpelweg niet op het idee om de bibliotheek te bezoeken. Met een uitnodiging zouden ze wel overgehaald kunnen worden.
Een andere groep niet-gebruikers zijn de ouderen die door beperkte mobiliteit de bibliotheek niet kunnen bezoeken. Sommige van hen maken (met genoegen) gebruik van de boek-aan-huis-dienst, maar het overgrote deel van de geïnterviewden was niet bekend met deze dienst.

Fysieke beperkingen

De behoeften van 75-plussers als het gaat om het wel of niet gebruiken van de bibliotheek, verschillen niet van andere volwassenen. Ze hebben echter wel te maken met lichamelijke en geestelijke drempels die vanwege hun leeftijd een rol kunnen spelen bij het bibliotheekbezoek. Hier kan – evenals Stalpers (2004) constateerde – wel een duidelijk onderscheid worden gemaakt en door de bibliotheken een oplossing worden getroffen.

Volgens CBS Statline loopt 68% van de ouderen zonder hulpmiddelen; voor hen is mobiliteit een minder beperkende factor. Voor de 32% waarvoor het wel een rol speelt is met name het vervoer naar de bibliotheek een probleem. Daarnaast zou het voor hen helpen als de bibliotheek meer krukjes plaatst en de planken iets kantelt. Voor meerdere ouderen speelt het afgenomen energieniveau een rol. Het bezoek aan de bibliotheek is voor hen een opgave geworden. Omdat ze maar voor een beperkte hoeveelheid activiteiten energie hebben, zit een bezoek aan een discussieavond of lezing in de avond er meestal niet meer in. Ook hebben de ouderen te maken met visuele beperkingen of verminderde concentratie en geheugen. Sommige ouderen vinden het echter lastig om toe te geven dat ze met een beperking te maken hebben en durven de stap naar bijvoorbeeld grootletterboeken niet te zetten.

Onbekendheid en reclame maken

Op meerdere punten in het onderzoek en tijdens veel interviews werd duidelijk dat ouderen vaak onbekend zijn met de bibliotheek en het aanbod van de bibliotheek. Daardoor hebben veel niet-leden geen of een gebrekkig beeld van de bibliotheek. Een hiermee samenhangende bevinding is dat de bibliotheek weinig zichtbaar is in haar uitingen. Dat geven leden en niet-leden aan. Er zou meer reclame gemaakt kunnen worden en de profilering kan veel beter. Met name de lokale krantjes lenen zich hier volgens de ouderen goed voor, deze worden door hen ‘gespeld’. Tot slot wordt

ook persoonlijke aandacht gewaardeerd. Door de ouderen persoonlijk te benaderen met informatie over de bibliotheek, raken ze meer bekend met het aanbod van de bibliotheek en wordt de drempel voor een bezoek minder hoog.

Literatuur

50+ expertisecentrum (2006). *50+: Hoezo homogeen? 5 typologieën*. Hoofddorp: Sanoma Uitgevers bv.

Brand, R., Hendrikse, A-R., & Kok, A. (Eds.) (2009). *50pk. Tijd voor cultuur.* Rijswijk: Kunstgebouw.

Becker, H. (1992). *Generaties en hun kansen.* Amsterdam: Meulenhoff.

Bighelaar, S. van den, & Akkermans, M. (2013). *Bevolkingstrends 2013. Gebruik en gebruikers van sociale media.* Den Haag: CBS

Cubiss (2012). *Afhaker van de Brabantse bibliotheek, de achterliggende oorzaken en redenen.* Tilburg: Cubiss.

Lange Leve Kunst (2013). *Convenant 'Ouderen en cultuur'.*

Korte, A. de, & Alberse, F. (2013). *De wereld van aangepaste leesvormen in 2025. Strategische toekomstverkenning en innovatieve diensten voor toekomstige gebruikers*. Den Haag: SIOB.

Glorieux, I. & Kuppens, T. (2006). *De effectiviteit van Vlaamse bibliotheken. Een analyse op basis van het gebruikersonderzoek uit 2004*. Brussels: Vrije Universiteit Brussel.

Kasperkovitz, J., Tits, M. van, & Fuhr, S. von der, (2009). *De leerfunctie van Bibliotheken in Beeld.* Den Haag: VOB.

Menkehorst, J. (2011). *De intentie van ouderen (55+) om deel te nemen aan educatieve activiteiten van de Bibliotheek Eindhoven.* Tilburg University.

SCP | CBS (2014). *Armoedesignalement 2014.* Den Haag: SCP | CBS.

SIOB (2014). *Tussentijdse rapportage SIOB: aangepast lezen.* Den Haag: SIOB.

Smit, S. (2014). *Als het echt niet anders kan. Een exploratief onderzoek naar achtergronden, redzaamheid en behoeften van blinde en slechtziende niet-gebruikers van de voorziening Aangepast Lezen.* Den Haag: SIOB.

Sonck, N. & Haan, J. de, (2015). *Media:Tijd in beeld. Dagelijkse tijdbesteding aan media en communicatie*. Den Haag: SCP.

Stalpers, C. (2004). *Rapportage enquête ouderenbeleid.* Den Haag: VOB.

Stalpers, C. (2006). *Een nieuwe bibliotheek voor een nieuwe levensfase; resultaten van het Venlose onderzoek.*

Stalpers, C. (2010). *De bibliotheekbezoeker in beeld. Een overzicht van onderzoek naar verschillen tussen gebruikers en niet-gebruikers van de openbare bibliotheek.*

Stalpers, C. (2009). *Leners onder de loep. Een segmentatieonderzoek op basis van uitleendata van bibliotheek Den Bosch.*

Oomes, M. (2011). *Een bredere blik op lezen. Onderzoek naar de omvang van de doelgroepen voor aangepast lezen.* Den Haag: SIOB.

Oomes, M. (2015). *De maatschappelijke waarde van openbare bibliotheken in Nederland.* Den Haag: Koninklijke Bibliotheek.

PricewaterhouseCoopers (2005). *Laser Foundation*. Libraries Impact Project.

Vandekerckhove, M. (2011). *Ouderenbeleid bij bibliotheken.* Brussel: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk.

VOB (2008). *De klant is Koningin.* Den Haag: VOB.

Telecompaper (2015). *Senioren en digitalisering. Internet-, smartphone- en tabletgebruik onder 75-plusser.*

Campen, C. van, (2011). *Kwetsbaar alleen. De toename van het aantal kwetsbare alleenwonende ouderen tot 2030.* Den Haag: SCP.

Lijst van geïnterviewden

An, 78, lid
An, 86, lid
Anna, 79, niet lid
Annemarie, 84, lid
Annie, 86, lid
Aukje, 83, niet lid
Co, 96, lid
Cor, 81, niet lid
Corrie, 79, niet lid
Dely, 76, niet lid
Dick, 93, niet lid
Dini, 87, niet lid
Fré, 83, lid
Frederika, 91, niet lid
Frits, 83, lid
Gerrit, 79, niet lid
Gert, 75, niet lid
Halbe, 82, lid
Harrie, 79, lid
Henk, 78, lid
Henrike, 74, lid
Ineke, 83, niet lid
Irma, 81, niet lid
Jaap, 78, lid
Jan, 81, lid
Jan, 81, lid
Jannie, 77, lid
Johannes, 88, niet lid
John, 78, niet lid
Joke, 79, lid
Joly, 76, lid
Joop, 91, niet lid
Kees, 76, lid
Koos, 85, niet lid
Lau, 80, niet lid
Leonie, 82, niet lid
Loek, 84, niet lid
Maatje, 77, niet lid
Mario, 85, niet lid
Mieke, 78, lid
Nel, 77, niet lid
Nel, 78, lid
Nel, 85, lid
Niek, 80, lid
Okje, 92, niet lid
Rinie, 75, niet lid
Roelof, 91, niet lid
Tiemen, 81, niet lid
Wil, 80, lid
Willem, 76, lid

Colofon

Auteur
Stichting GetOud – Ingrid Meijering en Marion Duimel

Redactie
Tekstkeuken - Edith Vos
Koninklijke Bibliotheek - Martine Klaassen

Fotografie
Stichting GetOud – Ingrid Meijering en Marion Duimel

Vormgeving
Ontwerpstudio Dot by dot – Sjoerd Kulsdom

Drukwerk
GVO drukkers & vormgevers

Uitgegeven door de Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, mei 2016.

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Marjolein Oomes en Ottilie Nieuwenhuis van de Koninklijke Bibliotheek.

KB Koninklijke Bibliotheek
Nationale bibliotheek van Nederland